

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Π.Μ.Σ. ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ
ΤΗΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Η προστασία των καταναλωτών στην αγορά της ενέργειας στην
Ευρωπαϊκή Ένωση»**

ΜΑΡΙΑ Στ. ΚΟΣΜΑ

A.M. 1220M064

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ Μ. ΜΕΝΓΚ - ΠΑΠΑΝΤΩΝΗ

ΑΘΗΝΑ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2021

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Μαρία Κοσμά

© Κοσμά Μαρία, 2021

Με επιφύλαξη παντός νομίμου δικαιώματος. All rights reserved

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτική ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται στη συγγραφέα (mkosma15@gmail.com).

Περιεχόμενα

Συνοτομογραφίες	- 5 -
Περίληψη	- 6 -
Εισαγωγή.....	- 7 -
I. Η έννοια του καταναλωτή στο ενωσιακό δίκαιο και η προστασία του.....	- 9 -
1. Η πολιτική προστασίας του καταναλωτή στην Ε.Ε.	- 9 -
2. Η έννοια του καταναλωτή στο ενωσιακό δίκαιο	- 11 -
3. Η προστασία του καταναλωτή στο παράγωγο δίκαιο της Ένωσης	- 12 -
II. Το δίκαιο της ενέργειας της Ε.Ε. και η έννοια του καταναλωτή ενέργειας σύμφωνα με αυτό	- 15 -
1. Η απελευθέρωση της αγοράς της ενέργειας στην Ε.Ε.: Η εξέλιξη του νομικού πλαισίου	- 15 -
2. Ο ρόλος του καταναλωτή ενέργειας στο νομικό πλαίσιο του δικαίου ενέργειας της Ε.Ε.....	- 19 -
3. Ο πελάτης του δικαίου ενέργειας και οι διακρίσεις που προβλέπονται	- 23 -
III. Τα δικαιώματα και η προστασία του καταναλωτή ηλεκτρικής ενέργειας της Ε.Ε.	- 27 -
1. Η ενίσχυση των δικαιωμάτων του καταναλωτή ηλεκτρικής ενέργειας.....	- 27 -
2. Η προστασία του καταναλωτή ηλεκτρικής ενέργειας	- 31 -
i) Το προσυμβατικό στάδιο	- 32 -
ii) Η σύμβαση προμήθειας.....	- 34 -
iii) Τιμολόγηση και πληροφορίες τιμολόγησης	- 41 -
IV. Ο ευάλωτος καταναλωτής ενέργειας και η προστασία του.....	- 43 -
1. Το δικαίωμα στην ενέργεια και η ενεργειακή φτώχεια.....	- 43 -
2. Η έννοια του ευάλωτου καταναλωτή ενέργειας	- 44 -
3. Η προστασία του ευάλωτου καταναλωτή ενέργειας.....	- 46 -
V. Οι περίπτωση των prosumers	- 47 -
1. Η έννοια του prosumer	- 48 -

2. Ο prosumer στο παράγωγο ενωσιακό δίκαιο της ενέργειας και η σχέση του με τον καταναλωτή ενέργειας	- 50 -
Συμπερασματικές παρατηρήσεις	- 52 -
Βιβλιογραφία - Αρθρογραφία	- 55 -

Συντομογραφίες

Αιτ. σκέψη	Αιτιολογική Σκέψη
ΑΠΕ	Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
Βλ.	Βλέπε
ΓενΔΕΕ	Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΚ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
Εδ.	Εδάφιο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ν.	Νόμος
Παρ.	Παράγραφος
Περ.	Περίπτωση
ΡΑΕ	Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας
ΣΕΕ	Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Σημ.	Σημείο
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Στοιχ.	Στοιχείο
Υπ' αριθμ.	Υπ' αριθμόν
ΧΘΔ Ένωσης	Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής

Περίληψη

Σκοπός της εργασίας είναι η μελέτη της προστασίας του καταναλωτή της ενέργειας, μέσω του πλέγματος νομοθετημάτων που δημιουργείται από το δίκαιο για τη προστασία του καταναλωτή και το δίκαιο ενέργειας, για να διαπιστωθεί εάν το πλέγμα που έχει δημιουργηθεί επαρκεί για να προωθήσει τις πολιτικές της ένωσης και στους δύο τομείς, ήτοι και την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς ενέργειας με βάσει τους κανόνες ανταγωνισμού και της προστασίας του καταναλωτή που συμμετέχει σε αυτήν.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μία συνοπτική αναφορά στο ενωσιακό δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, ιδίως την έννοια αυτού και τις προστατευτικές νομοθετικές διατάξεις που τυγχάνουν εφαρμογής και στο δίκαιο της ενέργειας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η εξέλιξη του ενωσιακού δικαίου της ενέργειας, εξετάζεται ο ρόλος του καταναλωτή στην εσωτερική αγορά της ενέργειας της Ε.Ε. και μελετάται η έννοια του καταναλωτή της ενέργειας.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται διεξοδικά τα δικαιώματα του καταναλωτή της ενέργειας και το πλέγμα κανόνων δικαίου που εφαρμόζεται για την προστασία του καθ' όλη τη διάρκεια της συμβατικής του σχέσης με τον προμηθευτή.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται η έννοια και η προστασία που παρέχεται από το ενωσιακό δίκαιο στον ευάλωτο καταναλωτή ενέργειας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η έννοια του prosumer και η σχέση του με τον ενεργό πελάτη ενέργειας, όπως έχει οριστεί από το παράγωγο ενωσιακό δίκαιο ενέργειας.

Εισαγωγή

Πριν την απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι αντίστοιχες εθνικές αγορές βασίζονταν σε κρατικά μονοπώλια. Μεγάλες, καθετοποιημένες επιχειρήσεις ήταν υπεύθυνες για την παραγωγή, μεταφορά, διανομή και προμήθεια της ενέργειας μέσω δικτύων μεταφοράς και διανομής τα οποία είχαν στην ιδιοκτησία τους. Για την προώθηση του υγιούς ανταγωνισμού μεταξύ των εταιρειών που δραστηριοποιούνταν στο τομέα της ενέργειας στην Ε.Ε., την εγκατάλειψη του μονοπωλιακού μοντέλου και την προώθηση της εσωτερικής (ενιαίας) αγοράς ενέργειας διασυννοριακά στην Ε.Ε., απαιτήθηκε η λήψη μέτρων.

Βασικός στόχος όλων των μέτρων και πολιτική επιδίωξη για την Ε.Ε. ήταν και παραμένει η παροχή ενέργειας στους καταναλωτές με τρόπο προσιτό, αξιόπιστο, ασφαλές και βιώσιμο. Παράλληλα, βασική επιδίωξη του νομικού πλαισίου που έχει υιοθετηθεί στο ενωσιακό δίκαιο είναι η προώθηση του ανταγωνισμού και της αποδοτικότητας της αγοράς ενέργειας, με την πεποίθηση ότι η ενίσχυση του καταναλωτή θα είναι ο καταλύτης και ο τρόπος για να επιτευχθεί αυτή η επιδίωξη. Ο καταναλωτής ενέργειας θεωρείται ότι μπορεί να δράσει ως κίνητρο για τον υγιή ανταγωνισμό.

Παράλληλα, ήδη από την δεκαετία του 1980, υιοθετήθηκε το δίκαιο προστασίας του καταναλωτή από το ενωσιακό δίκαιο. Εδώ και σαράντα χρόνια το πρωτογενές και παράγωγο δίκαιο της Ε.Ε., καθώς και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, προσπαθούν να εναρμονίσουν το δίκαιο των κρατών μελών της Ένωσης, με στόχο την υιοθέτηση υψηλού επιπέδου προστασίας για τους καταναλωτές.

Στην παρούσα εργασία, θα μελετηθεί η προστασία του καταναλωτή της ενέργειας, μέσω του πλέγματος νομοθετημάτων που δημιουργείται από το δίκαιο για τη προστασία του καταναλωτή και το δίκαιο ενέργειας, για να διαπιστωθεί εάν το πλέγμα αυτό επαρκεί για να προωθήσει τις πολιτικές της ένωσης και στους δύο τομείς, ήτοι και την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς ενέργειας με βάση

τους κανόνες ανταγωνισμού και της προστασίας του καταναλωτή που συμμετέχει σε αυτήν.

I. Η έννοια του καταναλωτή στο ενωσιακό δίκαιο και η προστασία του

1. Η πολιτική προστασίας του καταναλωτή στην Ε.Ε.

Όπως είναι γνωστό, πρωταρχικός στόχος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Κοινότητας (ΕΟΚ) υπήρξε η δημιουργία μίας «κοινής» αγοράς για τα κράτη μέλη. Ο στόχος αυτός παραμένει μέχρι σήμερα εξίσου σημαντικός και στη σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), όπως προκύπτει από το αρ.3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ)¹, ήτοι η εγκαθίδρυση εσωτερικής αγοράς στην οποία θα εξασφαλίζεται μεταξύ των κρατών μελών η ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, υπηρεσιών, προσώπων και κεφαλαίων. Η εγκαθίδρυση της κοινής, και ήδη εσωτερικής, αγοράς υπήρξε για την Ε.Ε. η βάση γύρω από την οποία δομήθηκαν το σύνολο σχεδόν των πολιτικών της που δεν στηρίζονται αμιγώς με την οικονομική ένωση, όπως είναι η προστασία του περιβάλλοντος και η προστασία των καταναλωτών².

Έτσι, έγινε αντιληπτό ότι για να λειτουργήσει ορθά η «κοινή» αγορά που οραματιζόταν το Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, θα έπρεπε να υπάρξει μέριμνα και για την προστασία των καταναλωτών, με αποτέλεσμα το «Πρώτο Προκαταρκτικό Πρόγραμμα της Κοινότητας για την προστασία και την πληροφόρηση των καταναλωτών» να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας το έτος 1975³, ενώ το έτος 1981 δημοσιεύθηκε το «Δεύτερο Προκαταρκτικό Πρόγραμμα της Κοινότητας για την προστασία και την πληροφόρηση των καταναλωτών»⁴. Ήδη, λοιπόν, από τις πρώτες δεκαετίες της ΕΟΚ υιοθετήθηκαν και καθιερώθηκαν τα βασικά δικαιώματα των Ευρωπαίων καταναλωτών, τα οποία είχαν στόχο να βελτιώσουν την ασθενέστερη θέση τους έναντι των οικονομικά ισχυρών φορέων της αγοράς και την προστασία τους από αυτούς. Τα δικαιώματά αυτά, τα οποία αποτελούν τον πυρήνα της προστασίας στο

¹ Αρ.3 ΣΕΕ «Η Ένωση εγκαθιδρύει εσωτερική αγορά»: ο όρος κοινή αγορά αντικαταστάθηκε μετά την υιοθέτηση της Συνθήκης της Λισαβόνας με τον όρο «εσωτερική αγορά».

² Χριστιανός Β., Παπαδοπούλου Ρ.-Ε. και Περάκης Μ., Εισαγωγή στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2020, Νομική Βιβλιοθήκη (σελ. 123 επ.)

³ Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκής Κοινότητας, Τόμος 18, Νούμερο C 92 της 25^{ης} Απριλίου 1975, παρ.3

⁴ Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκής Κοινότητας, 24^ο έτος, C 133 της 3^{ης} Ιουνίου 1981

δίκαιο του καταναλωτή μέχρι και σήμερα, είναι αυτά της προστασίας της υγείας, της ασφάλειας και των οικονομικών συμφερόντων των καταναλωτών, καθώς και το δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφορία, την εκπαίδευση, και την πρόσβαση στην δικαιοσύνη⁵. Ιδιαίτερα σημαντικό και καινοτόμο ήταν και το δικαίωμα των καταναλωτών να εκπροσωπούνται και να εισακούονται για θέματα που τους αφορούν, το οποίο αποτέλεσε την απαρχή των καταναλωτικών οργανώσεων.

Αναφορά στην προστασία του καταναλωτή, ως πολιτική της Ένωσης, έγινε για πρώτη φορά σε καταστατικό κείμενο το 1993, με την υιοθέτηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ⁶, όπου εισήχθη το κεφάλαιο XI με τίτλο «Προστασία των Καταναλωτών» και το άρθρο 129^A ⁷. Το ως άνω άρθρο συμπεριλήφθηκε στην και στη Συνθήκη του Άμστερνταμ, η οποία τέθηκε σε ισχύ το έτος 1999, ως άρθρο 153. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η προσθήκη της δεύτερης παραγράφου, σύμφωνα με την οποία *«οι απαιτήσεις προστασίας του καταναλωτή λαμβάνονται υπόψη κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή άλλων κοινοτικών πολιτικών και δραστηριοτήτων»*, με αποτέλεσμα να θεσπιστεί η αρχή της ενσωμάτωσης εν σχέση με την πολιτική προστασίας του καταναλωτή⁸. Περαιτέρω, από τη διάταξη του αρ. 153 παρ.3 της Συνθήκης του Άμστερνταμ, προκύπτει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση λαμβάνει μέτρα για την εναρμόνιση του επιπέδου προστασίας του καταναλωτή ανάμεσα στα κράτη μέλη, με στόχο τόσο την ολοκλήρωση της κοινής αγοράς όσο και την διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των ευρωπαϊών καταναλωτών, ενώ δεν απαγορεύεται στα κράτη μέλη να λαμβάνουν αυστηρότερα μέτρα για τον ίδιο σκοπό.

⁵ Αλεξανδρίδου Ελ., σε Αλεξανδρίδου Ελ. (συλ.), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, Ελληνικό-Ενωσιακό (2018), Νομική Βιβλιοθήκη (σελ. 8)

⁶ Αρ.3 περ.σ' «(...)συμβολή στην ενίσχυση της προστασίας των καταναλωτών»

⁷ Αρ.129 Α: «Η Κοινότητα συμβάλλει στην επίτευξη υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών με: α) μέτρα θεσπιζόμενα κατ' εφαρμογήν του άρθρου 100 Α στα πλαίσια της υλοποίησης της εσωτερικής αγοράς, β) ειδικές δράσεις που στηρίζουν και συμπληρώνουν την πολιτική των κρατών μελών για την προστασία της υγείας, της ασφαλείας και των οικονομικών συμφερόντων των καταναλωτών, καθώς και για την επαρκή ενημέρωσή τους. 2. Το Συμβούλιο, αποφασίζοντας με τη διαδικασία του άρθρου 189 Β και μετά από διαβούλευση με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, θεσπίζει τις ειδικές δράσεις που αναφέρονται στην παράγραφο 1 σημείο β). 3. Οι δράσεις που θεσπίζονται κατ' εφαρμογήν της παραγράφου 2, δεν εμποδίζουν τα κράτη μέλη να διατηρούν ή να εισάγουν μέτρα ενισχυμένης προστασίας. Τα μέτρα αυτά πρέπει να συμβιβάζονται με την παρούσα συνθήκη και να κοινοποιούνται στην Επιτροπή.»

⁸ Ήτοι, η μέριμνα της Ένωσης να λαμβάνει υπόψη τις απαιτήσεις για την προστασία του καταναλωτή κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή άλλων πολιτικών και δραστηριοτήτων της.

Με την ισχύουσα συνθήκη της Λισαβόνας, η πολιτική προστασίας των καταναλωτών αναλύεται στη διάταξη του αρ.169 ΣΛΕΕ και αποτελείται από τρεις βασικούς πυλώνες: την προστασία των οικονομικών συμφερόντων του καταναλωτή, την προστασία της ασφάλειας και της υγείας του καταναλωτή και το δικαίωμα του για πρόσβαση στην πληροφόρηση και εκπαίδευση, καθώς και για οργάνωση με σκοπό την προάσπιση των συμφερόντων του. Επιπλέον, η αρχή της ενσωμάτωσης της προστασίας του καταναλωτή στις υπόλοιπες πολιτικές της Ένωσης αποτυπώνεται πλέον στο αρ.12 ΣΛΕΕ.

Ειδική μνεία αξίζει να γίνει στο άρθρο 38 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης (ΧΘΔΕΕ), σύμφωνα με το οποίο κατά τη χάραξη των πολιτικών της η Ε.Ε. θα πρέπει να διασφαλίζει υψηλό επίπεδο προστασίας του καταναλωτή⁹, ενώ ιδιαίτερα σημαντική είναι και η συμβολή του Δικαστηρίου της Ε.Ε., το οποίο έχει κρίνει ότι η προστασία του καταναλωτή αποτελεί λόγο δημοσίου συμφέροντος για τον περιορισμό των θεμελιωδών ελευθεριών της Ένωσης¹⁰.

2. Η έννοια του καταναλωτή στο ενωσιακό δίκαιο

Ως προελέχθη, η προστασία του καταναλωτή προβλέπεται ως αυτοτελής πολιτική της Ε.Ε. στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο, ωστόσο η έννοια του όρου έχει διαμορφωθεί από τη συστηματική ερμηνεία του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου και της νομολογίας του ΔΕΕ. Έτσι, αν και δεν υπάρχει ένας ενιαίος ορισμός για τον καταναλωτή στο παράγωγο δίκαιο της Ένωσης, παρατηρούνται κοινά χαρακτηριστικά σε όλους τους επιμέρους ορισμούς¹¹ των κανονισμών και των οδηγιών της Ε.Ε., τα οποία είναι ο περιορισμός της προστασίας μόνο σε φυσικά πρόσωπα και η δράση του προσώπου χωρίς να συντρέχει επαγγελματική ιδιότητα.

Κατά τα ανωτέρω, σύμφωνα με το δίκαιο της Ε.Ε. καταναλωτής είναι το φυσικό πρόσωπο όταν επιδιώκει προσωπικά συμφέροντα, τα οποία δεν συγχέονται με

⁹ Άρθρο 38 ΧΘΔΕΕ: «Οι πολιτικές της Ένωσης διασφαλίζουν υψηλό επίπεδο προστασίας του καταναλωτή»

¹⁰ Αργαλιάς Π., Οικιακός – Τελικός πελάτης ενέργειας και πολιτική προστασίας του καταναλωτή στην ΕΕ, Ενέργεια και Δίκαιο, Τεύχος 33^ο-Έτος 18^ο (2021)

¹¹ Περάκης Ε., Λιβαδά Χ, σε Αλεξανδρίδου Ελ. (συλ.), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, Ελληνικό-Ενωσιακό (2018), Νομική Βιβλιοθήκη (σελ. 57 επ.)

την εμπορική και επαγγελματική του δραστηριότητα¹².

Για τον καθορισμό της έννοιας, η εξέταση της οποίας αποτελεί πρόκριμα για την υπαγωγή ενός προσώπου στις προστατευτικές διατάξεις του δικαίου του καταναλωτή, θα πρέπει να εξετάζονται κάθε φορά ad hoc οι προϋποθέσεις, και να ερμηνεύεται η θέση του προσώπου στενά σε σχέση με την φύση και το σκοπό της συμβατικής σχέσης, καθώς και της θέσης του σε σχέση με τον αντισυμβαλλόμενο του¹³. Εξάλλου, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η σύμβαση εξυπηρετεί διπλό σκοπό, δηλαδή βρίσκεται στα όρια της επαγγελματικής δραστηριότητας του προσώπου, θα πρέπει να ερμηνεύεται η «εμπορική σκοπιμότητα»¹⁴ για την σύναψη της σύμβασης, διότι αν αυτή δεν υπερτερεί τότε το πρόσωπο θα πρέπει να προστατεύεται ως καταναλωτής.

3. Η προστασία του καταναλωτή στο παράγωγο δίκαιο της Ένωσης

Ως προελέχθη, και με βάση τα οριζόμενα στις Συνθήκες ΣΕΕ και ΣΛΕΕ, για την εναρμόνιση του δικαίου των κρατών μελών και την επίτευξη ενός αυξημένου επιπέδου προστασίας των καταναλωτών, η Ένωση δύναται να εκδίδει νομοθετικά μέτρα¹⁵. Η υλοποίηση των πυλώνων της πολιτικής για την προστασία του καταναλωτή μετουσιώθηκε στο δίκαιο του καταναλωτή, με βασικό όχημα την υιοθέτηση οδηγιών. Οι πρώτες οδηγίες για την προστασία του καταναλωτή υιοθετήθηκαν ήδη την δεκαετία του 1980. Στο παρόν κεφάλαιο θα αναφερθούν συνοπτικά οι βασικές οδηγίες, οι οποίες τυγχάνουν εφαρμογής και στο τομέα της ενέργειας.

Το 1984 εκδόθηκε η υπ' αριθ.84/450/ΕΟΚ οδηγία, η οποία ρύθμιζε ζητήματα προστασίας των καταναλωτών από παραπλανητικές διαφημίσεις. Η εν λόγω οδηγία τροποποιήθηκε με την υπ' αριθ.74/55/ΕΚ οδηγία και, τέλος, έχει

¹² Αργαλιάς Π., Οικιακός – Τελικός πελάτης ενέργειας και πολιτική προστασίας του καταναλωτή στην ΕΕ, Ενέργεια και Δίκαιο, Τεύχος 33^ο-Έτος 18^ο (2021)

¹³ ΔΕΕ υπόθεση C-464/01

¹⁴ Οδηγία 2011/83/ΕΕ, προοίμιο παρ.17

¹⁵ Βλέπε άρθρο 169 παρ.2 ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 153 ΣυνθΕΚ) σύμφωνα με το οποίο: «Η Ένωση συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων που αναφέρονται στην παράγραφο 1 με: α) μέτρα θεσπιζόμενα κατ' εφαρμογή του άρθρου 114 στα πλαίσια της υλοποίησης της εσωτερικής αγοράς, β) μέτρα που στηρίζουν, συμπληρώνουν και παρακολουθούν την πολιτική των κρατών μελών».

αντικατασταθεί από την υπ' αριθ.2005/29/EK Οδηγία, η οποία ισχύει μέχρι και σήμερα, για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές. Στόχος της οδηγίας είναι τόσο η εναρμόνιση των κανόνων δικαίου των κρατών – μελών, ώστε να καταστεί εφικτή η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς, όσο και η επίτευξη υψηλού επιπέδου προστασίας του καταναλωτή¹⁶. Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με τη διάταξη του αρ.5 παρ. 1 της ανωτέρω οδηγίας, οι αθέμιτες πρακτικές απαγορεύονται συνολικά ανεξάρτητα πότε λαμβάνουν χώρα σε σχέση με την εμπορική συναλλαγή (πριν, κατά τη διάρκεια ή μετά από αυτή). Περαιτέρω, ως αθέμιτες ορίζονται οι παραπλανητικές ή εμπορικές πρακτικές, για τον καθορισμό των οποίων υπάρχει λίστα στο Παράρτημα 1 της οδηγίας, ενώ ακόμα και αν μία πρακτική δεν εντοπίζεται στη λίστα, μπορεί να χαρακτηριστεί ως αθέμιτη αν συντρέχουν η προϋποθέσεις της διάταξης του αρ.5 παρ.2 σύμφωνα με το οποίο « *Μια εμπορική πρακτική είναι αθέμιτη, όταν είναι αντίθετη προς τις απαιτήσεις επαγγελματικής ευσυνειδησίας, και στρεβλώνει ουσιωδώς ή ενδέχεται να στρεβλώσει ουσιωδώς την οικονομική συμπεριφορά του μέσου καταναλωτή, στον οποίο φθάνει ή στον οποίο απευθύνεται το προϊόν ή του μέσου μέλους της ομάδας, όταν μια εμπορική πρακτική απευθύνεται σε μια συγκεκριμένη ομάδα καταναλωτών*». Το πεδίο προστασίας της ανωτέρω οδηγίας καλύπτει μόνο τον μέσο καταναλωτή, ήτοι αυτόν που επιδεικνύει την δέουσα επιμέλεια και αναζητά συνήθη πληροφόρηση πριν τις συναλλαγές του.

Το 1985 υιοθετήθηκε η υπ' αριθ. 85/577/EOK οδηγία, για τη σύναψη συμβάσεων εκτός εμπορικού καταστήματος, η οποία αντικαταστάθηκε από την υπ' αριθ. 2011/83/ΕΕ οδηγία σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών στις εξ' αποστάσεως συμβάσεις. Ως τέτοιες ορίζονται από το κείμενο της οδηγίας «*κάθε σύμβαση η οποία συνάπτεται μεταξύ του εμπόρου και του καταναλωτή στο πλαίσιο ενός οργανωμένου συστήματος πωλήσεων εξ αποστάσεως ή παροχής υπηρεσιών χωρίς την ταυτόχρονη φυσική παρουσία του εμπόρου και του καταναλωτή, με αποκλειστική χρήση ενός ή περισσότερων μέσων επικοινωνίας εξ αποστάσεως μέχρι και τη στιγμή σύναψης της σύμβασης*». Είναι προφανές ότι στις εξ' αποστάσεως συμβάσεις, ο καταναλωτής δεν έχει άμεση επαφή με τον αντισυμβαλλόμενο του, η ήδη ασθενής θέση του πρώτου επιβαρύνεται έτι

¹⁶ Αρ.1 της οδηγίας 2005/29/EK

περαιτέρω, γι' αυτό το λόγο λαμβάνονται ειδικά μέτρα ώστε να εξασφαλιστεί ότι ο καταναλωτής θα έχει την απαιτούμενη πληροφόρηση και την απαιτούμενη προστασία.

Ιδιαίτερα σημαντική για τους καταναλωτές είναι η Οδηγία 93/13/ΕΟΚ, δυνάμει της οποίας προβλέπονται ρήτρες για την προστασία τους από καταχρηστικούς όρους σε συμβάσεις. Σε αυτή την οδηγία εκφράζεται πανηγυρικά η υποδεέστερη συναλλακτική θέση του καταναλωτή, η οποία τον οδηγεί σε συμβάσεις προσχώρησης, οι οποίες περιέχουν όρους οι οποίοι δύνανται να τον βλάψουν. Έτσι, ενισχύεται η ανάγκη προστασίας του καταναλωτή ως ευάλωτου μέρους της σύμβασης έναντι του επαγγελματία αντισυμβαλλόμενου του, η οποία εκφράζεται μέσω των διατάξεων της οδηγίας ως υποχρέωση του τελευταίου να πληροφορήσει τον καταναλωτή και να καταστήσει σαφείς τους εν λόγω όρους όχι μόνο μέσω της γραμματικής διατύπωσής τους, όσο και προβάλλοντας και αναλύοντας τις οικονομικές επιπτώσεις που θα έχουν αυτοί για τον καταναλωτή εάν προσχωρήσει στη σύμβαση¹⁷. Πέραν των ανωτέρω, θα πρέπει να γίνει αναφορά στην Οδηγία 2013/11/ΕΕ¹⁸, και την Οδηγία 2009/22/ΕΚ¹⁹.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το ενωσιακό δίκαιο του καταναλωτή περιλαμβάνει πλήθος οδηγιών και διατάξεων για τη προστασία του καταναλωτή, τόσο σε εξειδικευμένες οδηγίες για ομάδες καταναλωτών (πχ επιβατών, δανειοληπτών κλπ), όσο και σε οδηγίες που ρυθμίζουν άλλα ζητήματα (όπως πχ η οδηγία 2007/65/ΕΚ για την άσκηση τηλεοπτικών δραστηριοτήτων²⁰).

¹⁷ ΔΕΕ υπόθεση C-26/13

¹⁸ Για την εναλλακτική επίλυση των καταναλωτικών διαφορών

¹⁹ «περί των αγωγών παράλειψης στον τομέα της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών»

²⁰ Αλεξανδρίδου Ελ., σε Αλεξανδρίδου Ελ. (συλ.), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, Ελληνικό-Ενωσιακό (2018), Νομική Βιβλιοθήκη (σελ. 13)

II. Το δίκαιο της ενέργειας της Ε.Ε. και η έννοια του καταναλωτή ενέργειας σύμφωνα με αυτό

1. Η απελευθέρωση της αγοράς της ενέργειας στην Ε.Ε.: Η εξέλιξη του νομικού πλαισίου

Η υιοθέτηση νομοθετικών ρυθμίσεων για τον τομέα της ενέργειας σε ενωσιακό επίπεδο αποτελεί μία δύσκολη διαδικασία, αφού προϋποθέτει εξισορρόπηση των συμφερόντων διαφόρων κρατών – μελών με την προσπάθεια της Ε.Ε. να επιτύχει την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς, η οποία θα πρέπει να είναι διασυνοριακή και ανταγωνιστική²¹.

Η απόφαση για τη λήψη μέτρων τα οποία σταδιακά θα οδηγούσαν στην απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας στην Ε.Ε. ελήφθη στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Στα κράτη μέλη μέχρι τότε επικρατούσαν κρατικές επιχειρήσεις ενέργειας, πλήρως καθετοποιημένες, στις οποίες συσσωρεύονταν επενδύσεις εντάσεως κεφαλαίου και μεγάλες κρατικές επιχορηγήσεις²². Με στόχο την υιοθέτηση νομοθετικών ρυθμίσεων τα οποία θα οδηγούσαν σταδιακά στην εδραίωση ανταγωνιστικής αγοράς ενέργειας, αρχικά στα κράτη – μέλη και στη συνέχεια διασυνοριακά στην Ένωση, υιοθετήθηκε η πρώτη δέσμη μέτρων για την ενέργεια, στην οποία περιλαμβάνονται οι υπ' αριθ.96/92/EK και 98/30/EK Οδηγίες, στις οποίες περιλαμβάνονται τα πρώτα μέτρα και γενικές αρχές για την απελευθέρωση και τη λειτουργία των αγορών ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου αντίστοιχα. Με την ανωτέρω πρώτη δέσμη μέτρων, καθίστατο πλέον σαφές ότι η αγορά ενέργειας θα πρέπει να διέπεται και να λειτουργεί με βάση τους κανόνες του ανταγωνισμού, με βασική επιδίωξη την αποδοτικότητα και την ασφάλεια εφοδιασμού ενέργειας, την προστασία του περιβάλλοντος αλλά και την ενίσχυση του ανταγωνισμού της ευρωπαϊκής οικονομίας. Σε αυτή τη δέσμη μέτρων προβλέπεται η δυνατότητα υποχρεώσεων παροχής υπηρεσιών κοινής

²¹ Ioannidou M., Effective Paths for Consumer Empowerment and Protection in Retail Energy Markets, *J Consum Policy* (2018) 41:135–157 <https://doi.org/10.1007/s10603-018-9372-5>

²² Βλάχου – Βλαχοπούλου Μ.-Χ., Η πορεία της ενέργειας στο παράγωγο ενωσιακό δίκαιο: από τις απαρχές της απελευθέρωσης στο Χειμερινό πακέτο, , *Ενέργεια και Δίκαιο*, Τεύχος 33^ο-Ετος 18^ο (2021)

ωφέλειας στο τομέα της ενέργειας, για την προστασία του καταναλωτή και του περιβάλλοντος. Η πρώτη αυτή δέσμη μέτρων χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια μετριασμού των μονοπωλίων και τη θέσπιση λογιστικού διαχωρισμού για την άσκηση δραστηριοτήτων παραγωγής και εμπορίας ενέργειας.

Η δεύτερη δέσμη μέτρων για την ενέργεια επικεντρώνεται στην εξασφάλιση ανταγωνιστικών συνθηκών στην προμήθεια της ενέργειας, και γι' αυτό το λόγο παρατηρούνται οι πρώτες ρυθμίσεις οι οποίες δίνουν δυνατότητα στον καταναλωτή να επιλέξει τον προμηθευτή του και ρυθμίσεις που εξασφαλίζουν πρόσβαση στα δίκτυα, προϋπόθεση απαραίτητη για την ορθή λειτουργία της αγοράς και του ανταγωνισμού. Η δεύτερη γενιά οδηγιών αποτελείται από τις Οδηγίες 2004/54/EK και 2003/55/EK για τον ηλεκτρισμό και το φυσικό αέριο αντίστοιχα, καθώς και τους Κανονισμούς 1228/2003 και 1775/2005, οι οποίοι ρύθμιζαν τη πρόσβαση στα δίκτυα ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου αντίστοιχα. Σε αυτό το πακέτο μέτρων εντείνεται η προσπάθεια της Ένωσης να περιορίσει το μονοπώλιο και απαιτείται πλέον αυστηρός διαχωρισμός (unbundling) για τις καθετοποιημένες επιχειρήσεις, ο οποίος όμως δεν φτάνει στα όρια του ιδιοκτησιακού διαχωρισμού. Παράλληλά, ως προελέχθη, τονίζεται η σημασία της πρόσβασης στα δίκτυα ως προϋπόθεση για μία ανταγωνιστική αγορά και ενισχύονται οι σχετικοί κανόνες, με την θέσπιση του δικαιώματος πρόσβασης τρίτων ή όπως είναι ευρέως γνωστό «Third Party Access». Το δικαίωμα αυτό αποτελεί τον πυρήνα της ρύθμισης στο δίκαιο της ενέργειας και διαμορφώνει απόλυτα την οργάνωση και τη λειτουργία της αγοράς.

Με την υιοθέτηση της Συνθήκης της Λισαβόνας και την θέσπιση του αρ.194 ΣΛΕΕ, κατέστη σαφές ότι η ενεργειακή πολιτική της Ε.Ε. αποτελούσε και θα αποτελεί προτεραιότητα για την Ένωση, εκφραζόμενη με καθαρούς πολιτικούς στόχους. Με την υιοθέτηση του ανωτέρω άρθρου καθορίστηκε σαφώς η πολιτική της Ε.Ε., η οποία πέρα από τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, η οποία θα διέπεται από τις αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας και τους κανόνες για τον ανταγωνισμό, θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της και το περιβαλλοντικό

παράγοντα, την διασφάλιση του ενεργειακού ανεφοδιασμού²³ και την διασύνδεση των ενεργειακών δικτύων. Η ύπαρξη αυτοτελούς νομικής βάσης για την ενέργεια πρώτη φορά με την Συνθήκη της Λισαβόνας, καταδεικνύει την επιθυμία της Ε.Ε. να αναλάβει σαφείς και θετικές δράσεις στον τομέα, σε αντίθεση με το παρελθόν κατά το οποίο τα κράτη – μέλη δίσταζαν να δώσουν σαφή νομοθετική αρμοδιότητα²⁴.

Η επιθυμία αυτή επιρρωνύεται με την υιοθέτηση του τρίτου πακέτου μέτρων για την ενέργεια, το οποίο επέφερε τις μέχρι τότε σημαντικότερες αλλαγές στην αγορά, και αποτελείτο από περισσότερα νομοθετικά κείμενα από τις προηγούμενες δύο δέσμες, και συγκεκριμένα: α) τον υπ' αριθ.713/2009 Κανονισμό για την Ίδρυση Οργανισμού Συνεργασίας των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας²⁵, β) τον υπ' αριθ.714/2009 Κανονισμό, ο οποίος περιέχει ρυθμίσεις για τους όρους «πρόσβασης στο δίκτυο για τις διασυνοριακές ανταλλαγές ηλεκτρικής ενέργειας» και καταργεί τον 1228/2003 αντίστοιχο Κανονισμό της δεύτερης δέσμης μέτρων, γ) τον υπ' αριθ.715/2009 Κανονισμό, ο οποίος περιέχει ρυθμίσεις για τους όρους «πρόσβασης στα δίκτυα μεταφοράς φυσικού αερίου» και καταργεί τον 1775/2005 αντίστοιχο Κανονισμό της δεύτερης δέσμης μέτρων, δ) την υπ' αριθ. 2009/72 Οδηγία «σχετικά με τους κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας», με την οποία αντικαταστάθηκε η αντίστοιχη 2003/54 οδηγία της δεύτερης δέσμης μέτρων, και ε) την υπ' αριθ.2009/73 Οδηγία «σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου», δυνάμει της οποίας καταργήθηκε η αντίστοιχη 2003/55 Οδηγία της δεύτερης δέσμης μέτρων. Ως μέρος της τρίτης δέσμης μέτρων για την ενέργεια, θα μπορούσε να αναφερθεί και η υπ' αριθ.2009/28 Οδηγία για τη προώθηση χρήσης ενέργειας προερχόμενης από Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ). Οι πιο σημαντικές νέες ρυθμίσεις που εισήγαγε η νέα δέσμη μέτρων ήταν η έννοια του πλήρους ιδιοκτησιακού διαχωρισμού (ownership unbundling), μέτρο που προωθήθηκε για την ενίσχυση των επενδύσεων στις υποδομές ενέργειας. Η εξέλιξη είναι εμφανής: από τον λογιστικό διαχωρισμό της πρώτης δέσμης

²³ αρ.194 παρ.1 στ.β' ΣΛΕΕ: ιδιαίτερα σημαντικός ιδίως μετά την έντονη Ρωσο-ουκρανική κρίση του 2009

²⁴ Φορτσάκης Θ., Φαραντούρης Ν., Δίκαιο της Ενέργειας, 2016, Νομική Βιβλιοθήκη (σελ.7 επ.)

²⁵ Agency for the Cooperation of Energy Regulators - ACER

μέτρων και τον λειτουργικό και νομικό διαχωρισμό της δεύτερης δέσμης μέτρων, εισάγεται η έννοια του πλήρους ιδιοκτησιακού διαχωρισμού, με προφανή σκοπό το άνοιγμα της αγοράς σε νέους «παίκτες» και την ενίσχυση του ανταγωνισμού.

Η αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης, η κλιματική κρίση και η ενεργειακή ασφάλεια ήταν οι βασικοί λόγοι που οδήγησαν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 30 Νοεμβρίου 2016 να παρουσιάσει την τέταρτη δέσμη μέτρων για την ενέργεια, το οποίο έγινε γνωστό ως «Χειμερινό Πακέτο» και προωθήθηκε με τον τίτλο «Καθαρή Ενέργεια για όλους τους Ευρωπαίους»²⁶. Στόχοι αυτού του νέου πακέτου μέτρων για την ενέργεια είναι ο σχεδιασμός της εσωτερικής αγοράς κοινά για όλα τα κράτη μέλη (common energy market design), η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, και η διαμόρφωση μίας ενεργειακής πολιτικής που θα λαμβάνει υπόψη τους ανωτέρω δύο στόχους²⁷. Η υιοθέτηση των νέων αυτών μέτρων, η οποία είναι διαδικασία εν εξελίξει, περιλαμβάνει νομοθετικά κείμενα που θα αντικαταστήσουν τα παλαιότερα της τρίτης δέσμης μέτρων για την λειτουργία των αγορών ηλεκτρισμού και φυσικού αερίου, νομοθετικά κείμενα τα οποία θα στοχεύουν σε δράσεις για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης και του μετριασμού των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου από τον ενεργειακό τομέα μέσω της ενίσχυσης της ενεργειακής απόδοσης και την διείσδυσης των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας στην αγορά, και νέα μέτρα για την διακυβέρνηση και της ενεργειακής ένωσης στα πλαίσια των ανωτέρω στόχων. Ήδη, στα πλαίσια του ανωτέρω πακέτου μέτρων, έχουν υιοθετηθεί: α) η υπ' αριθ.2019/944 Οδηγία σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και την τροποποίηση της οδηγίας 2009/72 για την ηλεκτρική ενέργεια²⁸ β) ο υπ' αριθ.2019/943 Κανονισμός σχετικά με την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, γ) ο υπ' αριθ. 2019/942 Κανονισμός για την ίδρυση Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας, με τον οποίο αναδιατυπώθηκε και

²⁶ https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-strategy/clean-energy-all-europeans_en

²⁷ Βλάχου – Βλαχοπούλου Μ.-Χ., Η πορεία της ενέργειας στο παράγωγο ενωσιακό δίκαιο: από τις απαρχές της απελευθέρωσης στο Χειμερινό πακέτο, , Ενέργεια και Δίκαιο, Τεύχος 33^ο-Ετος 18^ο (2021)

²⁸ Η Οδηγία 2019/944 έπρεπε να ενσωματωθεί από τα κράτη μέλη έως την 31/12/2020

τροποποιήθηκε ο υπ' αριθ.714/2009 Κανονισμός, δ) ο υπ' αριθ.2019/941 Κανονισμός «σχετικά με την ετοιμότητα αντιμετώπισης κινδύνων στο τομέα της ενέργειας και την κατάργηση της Οδηγίας 2005/89», ε) η υπ' αριθ.2018/844 Οδηγία «για την τροποποίηση της Οδηγίας 2010/31 για την ενεργειακή απόδοση των κτιρίων και της Οδηγίας 2012/27 για την ενεργειακή απόδοση», στ) την υπ' αριθ.2018/2001 Οδηγία «για την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές» και ζ) ο υπ' αριθ.2018/1999 Κανονισμός «για τη διακυβέρνηση της Ενεργειακής Ένωσης και της Δράσης για το Κλίμα, για την τροποποίηση των κανονισμών (ΕΚ) αριθ. 663/2009 και (ΕΚ) αριθ. 715/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, των οδηγιών 94/22/ΕΚ, 98/70/ΕΚ, 2009/31/ΕΚ, 2009/73/ΕΚ, 2010/31/ΕΕ, 2012/27/ΕΕ και 2013/30/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, των οδηγιών 2009/119/ΕΚ και (ΕΕ) 2015/652 του Συμβουλίου και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 525/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου».²⁹

2. Ο ρόλος του καταναλωτή ενέργειας στο νομικό πλαίσιο του δικαίου ενέργειας της Ε.Ε.

Ως προελέχθη, η υιοθέτηση πολιτικών και νομοθετικών κειμένων στο τομέα της ενέργειας αποτελεί μία δύσκολη εξίσωση. Σε αυτή την εξίσωση θα πρέπει να ενσωματωθούν και η έννοια των Υπηρεσιών Γενικού Οικονομικού Συμφέροντος (ΥΓΟΣ), ήτοι αυτών των οικονομικών δραστηριοτήτων που «παράγουν αποτελέσματα προς το γενικό δημόσιο όφελος, οι οποίες είτε δεν θα μπορούσαν να παρασχεθούν (ή θα μπορούσαν να παρασχεθούν υπό διαφορετικές συνθήκες ποιότητας, ασφάλειας, οικονομικής προσιτότητας, ίσης μεταχείρισης ή καθολικής πρόσβασης) από την αγορά χωρίς δημόσια παρέμβαση»³⁰. Η παροχή ενέργειας αποτελεί ΥΓΟΣ, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ³¹, η οποία επιτρέπει στα

²⁹ Την 15/12/2021 παρουσιάστηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτάσεις για την αναθεώρηση της Οδηγίας 2009/73 και του Κανονισμού 715/2009 σχετικά με τους κανόνες πρόσβασης στα δίκτυα και την αγορά φυσικού αερίου, στις οποίες ενσωματώνονται πλήρως οι στόχοι του Χειμερινού Πακέτου

³⁰ Ορισμός στην υπό στοιχεία COM (2011) 900 ανακοίνωση της Επιτροπής με θέμα «Ένα ποιοτικό πλαίσιο για υπηρεσίες κοινής ωφέλειας στην Ευρώπη»

³¹ Υπόθεση C-393/92 1994 (σκέψεις 46–48), Υπόθεση C-159/94 (1997, παρ. 57)

κράτη μέλη να παρεκκλίνουν από τις γενικές διατάξεις της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 106 παράγραφος 2 της ΣΛΕΕ. Αυτή η παρέκκλιση από τον γενικό κανόνα περί ανταγωνισμού αναπτύσσεται περαιτέρω στο παράγωγο δίκαιο της Ε.Ε. για την ενέργεια, όπου απαντώνται υποχρεώσεις δημόσιας υπηρεσίας (όπως είναι η ασφάλεια εφοδιασμού, η ποιότητα και τιμή της παρεχόμενης ενέργειας^{32,33}) και υποχρεώσεις καθολικής υπηρεσίας³⁴ για την προμήθεια ηλεκτρικής ενέργειας, ενώ τα κράτη μέλη μπορούν, επίσης, να παρέχουν προστασία από την αποσύνδεση, να λαμβάνουν μέτρα για την ανακούφιση της ενεργειακής φτώχειας, πρόβλεψη επιδομάτων κοινωνικής ασφάλισης και λήψη μέτρων για βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης³⁵.

Η προοδευτική απελευθέρωση των αγορών ενέργειας στην Ε.Ε. ακολουθεί ένα γνωστό πρότυπο το οποίο βασίζεται στην υπόθεση ότι οι απελευθερωμένες αγορές ενέργειας θα αποδώσουν τα μέγιστα και θα προστατεύσουν τα συμφέροντα των καταναλωτών³⁶. Γι' αυτό το λόγο, παρατηρούμε ότι στο νομικό πλαίσιο του ενωσιακού δικαίου ενέργειας, ενισχύεται η ενεργή συμμετοχή των καταναλωτών στην αγορά, ανταποκρινόμενο στην ανωτέρω υπόθεση, με βάση την οποία η ενεργή συμμετοχή του καταναλωτή θα ενισχύσει την

³² Οδηγία 2009/73/ΕΚ, άρθρο 3 παράγραφος 2

³³ Παρόμοιες διατάξεις περιλαμβάνονται επίσης στην πρώτη και τη δεύτερη δέσμη μέτρων για την ηλεκτρική ενέργεια και το φυσικό αέριο, ενδεικτικά βλέπε: Οδηγία 96/92/ΕΚ, άρθρο 3 παρ.2, Οδηγία 98/30/ΕΚ άρθρο 3 παράγραφος 2, Οδηγία 2003/54/ΕΚ άρθρο 3 παράγραφος 2, Οδηγία 2003/55/ΕΚ άρθρο 3 παράγραφος 2

³⁴ Υποχρέωση Καθολικής Υπηρεσίας (ΥΚΥ): Η ΥΚΥ είναι μια μορφή Υποχρέωσης Δημόσιας Υπηρεσίας, η οποία καθορίζει τις απαιτήσεις που εξασφαλίζουν ότι ορισμένες υπηρεσίες τίθενται στη διάθεση όλων των καταναλωτών και των χρηστών σε ένα κράτος μέλος, ανεξάρτητα από την γεωγραφική τους θέση, σε συγκεκριμένη ποιότητα και, λαμβάνοντας υπόψη τις εθνικές ιδιομορφίες, σε προσιτή τιμή. Ο ορισμός ειδικών ΥΚΥ γίνεται σε ευρωπαϊκό επίπεδο και συνιστά θεμελιώδες στοιχείο της ελευθέρωσης της αγοράς των τομέων υπηρεσιών (ορισμός στην υπό στοιχεία COM (2011) 900 ανακοίνωση της Επιτροπής με θέμα «Ένα ποιοτικό πλαίσιο για υπηρεσίες κοινής ωφέλειας στην Ευρώπη»)

³⁵ Ενδεικτικά: Οδηγία 2009/73/ΕΚ άρθρα 3 παράγραφοι 3 έως 4, Οδηγία 2009/72/ΕΚ, άρθρο 3 παράγραφοι 7–8

³⁶ Albors-Llorens, Albertina, and Alison Jones. "The Images of the 'Consumer' in EU Competition Law." *The Images of the Consumer in EU Law: Legislation, Free Movement and Competition Law*. Ed. Dorota Leczykiewicz and Stephen Weatherill. Oxford: Hart Publishing, 2016. 43–92. *Studies of the Oxford Institute of European and Comparative Law*. Bloomsbury Collections. Web. 30 Jul. 2018.

ανταγωνιστικότητα της αγοράς και η αγορά – αυτορρυθμιζόμενη – θα προστατεύσει τον καταναλωτή.

Ωστόσο, παρατηρούμε ότι η βελτίωση του πλέγματος της προστασίας των καταναλωτών ήταν ένας από τους στόχους της υιοθέτησης του τρίτου ενεργειακού πακέτου δέσμης μέτρων. Με τις οδηγίες που υιοθετήθηκαν για την αγορά του ηλεκτρισμού και του φυσικού αερίου (οδηγίες 2009/72 και 2009/73 αντίστοιχα), στα πλαίσια της τρίτης δέσμης μέτρων, ενισχύθηκε η υποχρέωση των κρατών μελών για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των καταναλωτών ενέργειας³⁷, ενώ προβλέφθηκε η παροχή πληροφοριών για τα δεδομένα κατανάλωσής τους, με την εισαγωγή έξυπνων μετρητών³⁸. Τα ανωτέρω μέτρα είχαν σκοπό να ενισχύσουν την συμμετοχή των καταναλωτών στην αγορά και την ενδυνάμωση της ασθενούς θέσης του έναντι του αντισυμβαλλόμενου και οικονομικά ισχυρότερου προμηθευτή του. Περαιτέρω, με τις ανωτέρω οδηγίες έγινε προσπάθεια ώστε να βελτιωθεί η διαδικασία επίλυσης καταναλωτικών διαφορών και ο χειρισμός παραπόνων των καταναλωτών³⁹. Με τα παραπάνω μέτρα έγινε πράγματι στροφή προς την επιδίωξη αυξημένης συμμετοχής και ενδυνάμωσης των καταναλωτών, αλλά σε συνδυασμό με αυξημένη προστασία κυρίως των ευάλωτων καταναλωτών⁴⁰.

Παρά τις προσπάθειες για ενδυνάμωση των καταναλωτών μέσω των διατάξεων του τρίτου ενεργειακού πακέτου από τις σχετικές έρευνες που διενεργεί ετησίως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή⁴¹, διαπιστώθηκε ότι οι παραμένον ανεπαρκώς ενημερωμένοι και δεν συμμετέχουν ενεργά στις αγορές ενέργειας.

Ως εκ τούτου, τα μέτρα που προτάθηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή⁴² την 30/11/2016 και οδήγησαν στη νέα δέσμη μέτρων για την αγορά της ηλεκτρικής

³⁷ Οδηγία 2009/72/ΕΚ άρθρο 3 παράγραφος 16, παράρτημα Ι, παράγραφος 1 στοιχεία (η) και (θ), Οδηγία 2009/73/ΕΚ 2009, άρθρο 3 παράγραφος 6 και Παράρτημα Ι

³⁸ Οδηγία 2009/72/ΕΚ 2009, Παράρτημα 1 παρ. 2

³⁹ Οδηγία 2009/72/ΕΚ άρθρο 3 παράγραφοι 12–13, Οδηγία 2009/73/ΕΚ, άρθρο 3 παράγραφος 9, Οδηγία 2012/27/ΕΕ, άρθρα 9–11

⁴⁰ Για την ορθή εφαρμογή της τρίτης δέσμης μέτρων συστήθηκε η «Ομάδα Εργασίας Ευάλωτων Καταναλωτών»

⁴¹ https://ec.europa.eu/info/policies/consumers/consumer-protection-policy/evidence-based-consumer-policy/consumer-scoreboards_el

⁴² https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_16_4009

ενέργειας, ήτοι την υπ' αριθ.2019/944 Οδηγία και τον υπ' αριθ.2019/943 Κανονισμό, επικεντρώνονται στην καλύτερη παροχή ενημέρωσης στους καταναλωτές, μέσω ακριβέστερων πληροφοριών τιμολόγησης, πρόσβαση σε ιστοτόπους σύγκρισης τιμών και δυνατότητα εγκατάστασης έξυπνων μετρητών, που διευκολύνουν την εναλλαγή προμηθευτών και δίνουν κίνητρα για την αυτοπαραγωγή. Μέσω των ανωτέρω δυνατοτήτων που παρέχονται στους καταναλωτές ενέργειας, στόχος είναι να γίνουν ενεργοί πελάτες στην αγορά, προκαλώντας ανταγωνισμό μεταξύ προμηθευτών και μειώνοντας τις τιμές της ενέργειας.

Ο στόχος είναι ιδιαίτερα φιλόδοξος, αφού σύμφωνα με μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁴³, οι καταναλωτές ηλεκτρικής ενέργειας παραμένουν διστακτικοί και δεν δραστηριοποιούνται ενεργά στην αγορά⁴⁴. Σε συνδυασμό με μέτρα που ενεργοποιούν τη συμμετοχή των καταναλωτών, το χειμερινό πακέτο περιλαμβάνει μέτρα για την προστασία των ευάλωτων καταναλωτών και υπάρχει σαφής εστίαση στην αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας.

Από την επισκόπηση των ρυθμίσεων, οι οποίες θα αναλυθούν εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο, παρατηρούμε ότι τα κράτη καλούνται να παρέχουν πλήρη προστασία για τους ευάλωτους καταναλωτές με έμφαση στην αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας. Οι νέες ρυθμίσεις φαίνεται να κάνουν διάκριση μεταξύ λύσεων που βασίζονται στην αγορά, ήτοι την ενδυνάμωση του καταναλωτή μέσω της ενίσχυσης των δικαιωμάτων του και της παρεχόμενης πληροφορίας, και στην υιοθέτηση περισσότερων προστατευτικών ρυθμιστικών μέτρων για ορισμένες κατηγορίες καταναλωτών⁴⁵.

⁴³ Second consumer market study on the functioning of the retail electricity markets for consumers in the EU, 2016, Brussels: European Commission.

⁴⁴ Το ποσοστό αλλαγής παρόχου ενέργειας είναι περίπου 12% (κυμαίνεται από 3 έως 25% σε μεμονωμένα κράτη μέλη), αυξάνεται κατά μέσο όρο στο 24%, εάν ληφθεί υπόψη η αλλαγή τιμολογίου με τον τρέχοντα λογαριασμό (καθώς είναι δυνατή η εναλλαγή μεταξύ προσφορών από ανταγωνιστικούς προμηθευτές καθώς και μεταξύ προσφορές από τον ίδιο προμηθευτή)

⁴⁵ Ioannidou M., Effective Paths for Consumer Empowerment and Protection in Retail Energy Markets, J Consum Policy (2018) 41:135–157 <https://doi.org/10.1007/s10603-018-9372-5>

3. Ο πελάτης του δικαίου ενέργειας και οι διακρίσεις που προβλέπονται

Στα νομοθετικά κείμενα του παράγωγου δικαίου της Ένωσης για την ενέργεια υιοθετείται η έννοια του «πελάτη» ενέργειας, ενώ λίγες φορές συναντούμε την λέξη «καταναλωτής».

Ήδη στη πρώτη δέσμη μέτρων για την ενέργεια, και ειδικότερα στην οδηγία 96/92/ΕΚ⁴⁶ για την αγορά ηλεκτρισμού, εντοπίζονται οι ορισμοί της έννοιας του «πελάτη»⁴⁷, του «χονδρέμπορου πελάτη»⁴⁸ και «τελικού πελάτη»⁴⁹. Ο όρος «καταναλωτής» χρησιμοποιήθηκε μόνο στα άρθρα 6, 19 και 22 της ανωτέρω οδηγίας, και σύμφωνα με το άρθρο 19 αυτής ως καταναλωτής εννοείται ο «τελικός πελάτης».

Στα πλαίσια του δεύτερου και του τρίτου πακέτου μέτρων για την ενέργεια και στις σχετικές οδηγίες για τον ηλεκτρισμό, ήτοι στις υπ' αριθ.2003/54⁵⁰ και 2009/72⁵¹ αντίστοιχα, χρησιμοποιήθηκαν οι ως άνω ορισμοί για τους πελάτες και προστέθηκαν δύο ακόμα κατηγορίες: ο «οικιακός πελάτης»⁵² και «μη οικιακός πελάτης»⁵³. Ο όρος καταναλωτής απαντάται στο Παράρτημα των Οδηγιών 2003/54 και 2009/72, όπου αναλύονται τα ειδικότερα «μέτρα για τη προστασία των καταναλωτών»⁵⁴, ήτοι εξειδικεύονται τα δικαιώματα των πελατών/καταναλωτών στις ενεργειακές αγορές.

Τον όρο καταναλωτής αντί του πελάτη ενέργειας συναντάμε και στην Οδηγία

⁴⁶ L 27, 30.1.1997, p. 20–29

⁴⁷ Άρθρο 2 περ.7 της Οδηγίας 96/92 ΕΚ “«πελάτες»: οι χονδρικοί ή τελικοί αγοραστές ηλεκτρικής ενέργειας και εταιρείες διανομής”

⁴⁸ Άρθρο 2 περ.8 της Οδηγίας 96/92 ΕΚ “«χονδρέμποροι πελάτες»: φυσικά ή νομικά πρόσωπα, αν αναγνωρίζεται η ύπαρξή τους από τα κράτη μέλη, που αγοράζουν ή πωλούν ηλεκτρική ενέργεια και δεν μεταφέρουν, παράγουν ή διανέμουν εντός ή εκτός του δικτύου όπου είναι εγκατεστημένα”

⁴⁹ Άρθρο 2 της Οδηγίας 96/92 ΕΚ “«τελικός πελάτης»: ο πελάτης που αγοράζει ηλεκτρική ενέργεια για ιδία χρήση”

⁵⁰ L 176, 15.7.2003, p. 37–56

⁵¹ L 211, 14.8.2009, p. 55–93

⁵² «ο πελάτης που αγοράζει ηλεκτρική ενέργεια για δική του οικιακή κατανάλωση, αποκλειομένων των εμπορικών ή επαγγελματικών δραστηριοτήτων»

⁵³ «το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που αγοράζει ηλεκτρική ενέργεια που δεν προορίζεται για τη δική του οικιακή χρήση, συμπεριλαμβανομένων των παραγωγών και των πελατών χονδρικής»

⁵⁴ Παράρτημα Ι των ανωτέρω οδηγιών

2012/27⁵⁵, στο άρθρο 2 της οποίας ορίζεται ως «τελικός καταναλωτής: το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που αγοράζει ενέργεια για δική του τελική χρήση»⁵⁶ έννοια που ταυτίζεται με αυτή του τελικού πελάτη στις Οδηγίες για την αγορά ηλεκτρισμού⁵⁷.

Η Οδηγία 2019/944⁵⁸ του τέταρτου πακέτου μέτρων για την εσωτερική αγορά της ηλεκτρικής ενέργειας, εξακολουθεί να χρησιμοποιεί τον όρο πελάτης ενέργειας, αντί του καταναλωτή, και διατηρεί επί της ουσίας τους ορισμούς όπως στις προγενέστερες οδηγίες. Ειδικότερα, οι κατηγορίες πελατών διακρίνονται με βάση το σκοπό κατανάλωσης της ενέργειας και σύμφωνα με την ανωτέρω οδηγία διακρίνονται:

- «πελάτης: ο πελάτης χονδρικής ή ο τελικός πελάτης ηλεκτρικής ενέργειας»⁵⁹
- «πελάτης χονδρικής: το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που αγοράζει ηλεκτρική ενέργεια με σκοπό τη μεταπώλησή της εντός ή εκτός του συστήματος όπου είναι εγκατεστημένο»⁶⁰
- «τελικός πελάτης: ο πελάτης που αγοράζει ηλεκτρική ενέργεια για δική του χρήση»⁶¹
- «οικιακός πελάτης»: ο πελάτης που αγοράζει ηλεκτρική ενέργεια για δική του οικιακή κατανάλωση, αποκλεισμένων των εμπορικών ή επαγγελματικών δραστηριοτήτων»⁶²
- «μη οικιακός πελάτης»: το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που αγοράζει ηλεκτρική ενέργεια που δεν προορίζεται για τη δική του οικιακή χρήση, συμπεριλαμβανομένων των παραγωγών, των βιομηχανικών πελατών, των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των πελατών χονδρικής»⁶³

⁵⁵ L 315, 14.11.2012 p. 1 - 56

⁵⁶ Άρθρο 2 περ.23 της Οδηγίας 2012/27

⁵⁷ Αργαλιάς Π., Οικιακός – Τελικός πελάτης ενέργειας και πολιτική προστασίας του καταναλωτή στην ΕΕ, Ενέργεια και Δίκαιο, Τεύχος 33^ο-Έτος 18^ο (2021)

⁵⁸ L 158, 14.6.2019, p.125-199

⁵⁹ Άρθρο 2 περ.1 της οδηγίας 2019/944

⁶⁰ Άρθρο 2 περ.2 της οδηγίας 2019/944

⁶¹ Άρθρο 2 περ.3 της οδηγίας 2019/944

⁶² Άρθρο 2 περ.4 της οδηγίας 2019/944

⁶³ Άρθρο 2 περ.5 της οδηγίας 2019/944

• «ενεργός πελάτης: ο τελικός πελάτης ή η ομάδα τελικών πελατών που δρουν από κοινού, οι οποίοι καταναλώνουν ή αποθηκεύουν ηλεκτρική ενέργεια που παράγεται στους χώρους τους εντός καθορισμένων ορίων ή, όταν επιτρέπεται από τα κράτη μέλη, σε άλλους χώρους, ή πωλούν αυτοπαραγόμενη ηλεκτρική ενέργεια ή συμμετέχουν σε προγράμματα ευελιξίας ή ενεργειακής απόδοσης, υπό τον όρο ότι οι εν λόγω δραστηριότητες δεν αποτελούν την κύρια εμπορική ή επαγγελματική τους δραστηριότητα»⁶⁴

Περαιτέρω, για πρώτη φορά στο ίδιο το σώμα της Οδηγίας και όχι σε Παράρτημα αυτής, εντοπίζεται κεφάλαιο σχετικά με τις προστατευτικές διατάξεις για τους καταναλωτές⁶⁵. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι γίνεται ρητή αναφορά στις διατάξεις του ενωσιακού δικαίου για τη προστασία των καταναλωτών⁶⁶, συνεπώς καθίσταται σαφές ότι συντρέχουν παράλληλα οι προστατευτικοί κανόνες για τους τελικούς πελάτες, εντάσσοντας σαφώς – ως ειδικότερους – τους κανόνες προστασίας των καταναλωτών ενέργειας στο γενικότερο πλαίσιο προστασίας των καταναλωτών που εξασφαλίζει το δίκαιο της Ε.Ε. Η αναφορά στους τελικούς πελάτες και όχι στους πελάτες γενικώς αποδεικνύει την βούληση του ευρωπαϊού νομοθέτη να ακολουθήσει τους κανόνες που ισχύουν για τον ορισμό του καταναλωτή, ήτοι η προστασία παρέχεται σε πρόσωπα που δεν ενεργούν υπό την επαγγελματική ή εμπορική τους ιδιότητα, αλλά για απόλαυση του αγαθού (εν προκειμένω της ηλεκτρικής ενέργειας) για ίδια χρήση.

Από τα ανωτέρω, αλλά και από όσα θα εκτεθούν στο επόμενο κεφάλαιο της παρούσης για τα δικαιώματα και την προστασία του καταναλωτή ενέργειας, καθίσταται σαφής η σημασία του διαχωρισμού των πελατών σε κατηγορίες, αφού δεν προστατεύονται όλοι ως καταναλωτές και δεν απολαμβάνουν των προβλεπόμενων δικαιωμάτων.

Ως προς την αγορά φυσικού αερίου, η έννοια του πελάτη και οι διακρίσεις του

⁶⁴ Άρθρο 2 περ.8 της οδηγίας 2019/944

⁶⁵ Κεφάλαιο III της Οδηγίας 2019/944, άρθρα 10 - 29

⁶⁶ Άρθρο 10 παρ.2 της Οδηγίας 2019/944 «Με την επιφύλαξη των ενωσιακών κανόνων σχετικά με την προστασία των καταναλωτών, ιδίως της οδηγίας 2011/83/ΕΕ Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (20) και της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου (21), τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι τελικοί πελάτες έχουν το δικαίωμα που προβλέπεται στις παραγράφους 3 έως 12 του παρόντος άρθρου»

εντοπίζονται στο άρθρο 2 της Οδηγίας 2009/73/ΕΚ⁶⁷ ⁶⁸. Οι ορισμοί και οι διακρίσεις ομοιάζουν με αυτές που προβλέπονται στην αγορά ηλεκτρισμού, ενώ η προστασία του πελάτη ως καταναλωτή εξασφαλίζεται για τον τελικό πελάτη, όπως συμβαίνει και στον ηλεκτρισμό.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι ανωτέρω ορισμοί, εφόσον αναφέρονται ρητά στην ίδια την οδηγία και δεν παραπέμπουν στα κράτη – μέλη για την ερμηνεία τους, θα πρέπει να ερμηνεύονται, σύμφωνα με πάγια νομολογία του ΔΕΕ, στενά αυτοτελώς και ενιαία, με βάση τόσο τη γραμματική τους διατύπωση, αλλά και συστηματικά και τελεολογικά⁶⁹.

⁶⁷ L 211, 14.8.2009, p. 94–136

⁶⁸ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε την 15/12/2021 πρόταση για την αντικατάσταση της 2009/73 Οδηγίας

⁶⁹ ΔΕΕ υπόθεση C-20/17, σκέψη 33

III. Τα δικαιώματα και η προστασία του καταναλωτή ηλεκτρικής ενέργειας της Ε.Ε.

1. Η ενίσχυση των δικαιωμάτων του καταναλωτή ηλεκτρικής ενέργειας

Μία από τις βασικές επιδιώξεις του τέταρτου πακέτου μέτρων ήταν να δοθεί δυνατότητα σε όλους τους καταναλωτές να συμμετέχουν στην ενεργειακή μετάβαση, μέσω της διαχείρισης της ενέργειας που καταναλώνουν ώστε να έχουν πρόσβαση σε αποτελεσματικές λύσεις, οι οποίες θα είναι οικονομικά συμφέρουσες για τους ίδιους και θα οδηγήσουν στην συνολική διαχείριση και εν τέλει μείωση της ενέργειας που καταναλώνουν οι Ευρωπαίοι⁷⁰. Για να καταστεί δυνατή η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας και να ενισχυθεί ο ανταγωνισμός, ο ρόλος του καταναλωτή θα πρέπει να ενισχυθεί και να μεταλλαχθεί από παθητικός αντισυμβαλλόμενος του παρόχου ηλεκτρικής ενέργειας, δηλαδή θα πρέπει ο καταναλωτής να μην προμηθεύεται απλά την ηλεκτρική ενέργεια που χρειάζεται αλλά να συμμετάσχει ενεργά στην σύμβαση καθ' όλα της τα στάδια.

Ως προελέχθη, το κεφάλαιο τρία (III) της Οδηγίας 2019/944⁷¹ φέρει το τίτλο «Ενίσχυση της θέσης και της προστασίας των καταναλωτών» και με τις διατάξεις του ενισχύονται τα προϋπάρχοντα δικαιώματα των καταναλωτών, τα οποία είχαν θεσμοθετηθεί ήδη με το τρίτο πακέτο μέτρων για την ηλεκτρική ενέργεια, αλλά επίσης εισάγει σημαντικά νέα δικαιώματα για τους καταναλωτές. Πιο συγκεκριμένα, στην νέα Οδηγία 2019/944 προβλέπονται οι ακόλουθες διατάξεις, σχετικές με τα δικαιώματα των καταναλωτών:

(i) Στο άρθρο 4⁷² προβλέπεται το δικαίωμα των πελατών ηλεκτρικής

⁷⁰ «Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας», COM (2016) 861

⁷¹ Σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και την τροποποίηση της οδηγίας 2012/27/ΕΕ (L 158, 14.6.2019, p. 125–199)

⁷² «Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε όλοι οι πελάτες να είναι ελεύθεροι να αγοράζουν ηλεκτρική ενέργεια από τον προμηθευτή της επιλογής τους και διασφαλίζουν ότι όλοι οι πελάτες είναι ελεύθεροι να συνάπτουν ταυτόχρονα περισσότερες από μία συμβάσεις προμήθειας ηλεκτρικής

ενέργειας να επιλέγουν ελεύθερα τον πάροχο της επιλογής τους. Το δικαίωμα αυτό προβλεπόταν και στην προηγούμενη Οδηγία⁷³, που καταργήθηκε με την ανωτέρω, αλλά προστέθηκε η δυνατότητα ταυτόχρονης σύναψης περισσότερων από μία συμβάσεων προμήθειας, εάν αυτό είναι τεχνικά δυνατό. Το δικαίωμα επιλογής προμηθευτή αφορά το απολαμβάνουν οι πελάτες ηλεκτρικής ενέργειας εν γένει, σύμφωνα με τους προεκτεθέντες ορισμούς.

(ii) Στο άρθρο 12⁷⁴ προβλέπεται το δικαίωμα αλλαγής προμηθευτή ηλεκτρικής ενέργειας, υπό τον όρο τήρησης των συμβατικών δεσμεύσεων. Το δικαίωμα αυτό, το οποίο είναι νέο και δεν προϋπήρχε της Οδηγίας 2019/944, δεν θα πρέπει να παρακωλύεται και τα κράτη μέλη θα πρέπει να μεριμνήσουν ώστε η αλλαγή να γίνεται όσο το δυνατό συντομότερα. Το δικαίωμα αλλαγής προμηθευτή απολαμβάνουν όλοι οι πελάτες ενέργειας, ωστόσο υπάρχει ειδική πρόβλεψη στη παράγραφο 2 του άρθρου 12⁷⁵, σύμφωνα με την οποία οι οικιακοί πελάτες και οι μικρές επιχειρήσεις⁷⁶ έχουν δικαίωμα αλλαγής προμηθευτή χωρίς να επιβαρυνθούν με επιπλέον χρεώσεις⁷⁷.

ενέργειας, με την προϋπόθεση ότι έχουν καθοριστεί τα απαιτούμενα σημεία σύνδεσης και μέτρησης»

⁷³ Οδηγία 2009/72

⁷⁴ «1) Η αλλαγή προμηθευτών ή συμμετεχόντων στην αγορά που δραστηριοποιούνται στη σωρευτική εκπροσώπηση πραγματοποιείται εντός του συντομότερου δυνατού χρονικού διαστήματος. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι πελάτες που επιθυμούν να αλλάξουν προμηθευτές ή συμμετέχοντα στην αγορά που δραστηριοποιείται στη σωρευτική εκπροσώπηση, εφόσον τηρούν τους συμβατικούς όρους, δικαιούνται μια τέτοια αλλαγή εντός τριών εβδομάδων κατά μέγιστο από την ημερομηνία της αίτησης. Το αργότερο έως τον Ιανουάριο του 2026, η τεχνική διαδικασία αλλαγής προμηθευτή διαρκεί το πολύ 24 ώρες και είναι δυνατή οποιαδήποτε εργάσιμη ημέρα.»

⁷⁵ «2) Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε τουλάχιστον οι οικιακοί πελάτες και οι μικρές επιχειρήσεις να μην επιβαρύνονται με οποιοδήποτε τέλος σχετιζόμενο με την αλλαγή προμηθευτή»

⁷⁶ Σύμφωνα με τον ορισμό του άρθρου 2 περ.7 «μικρή επιχείρηση: η επιχείρηση η οποία απασχολεί λιγότερους από 50 εργαζομένους και της οποίας ο ετήσιος κύκλος εργασιών και/ή το σύνολο του ετήσιου ισολογισμού δεν υπερβαίνει τα 10 εκατομμύρια EUR»

⁷⁷ Με την επιφύλαξη του όρου της παραγράφου 3 του ίδιου άρθρου, σύμφωνα με την οποία «Κατά παρέκκλιση από την παράγραφο 2, τα κράτη μέλη δύνανται να επιτρέπουν στους προμηθευτές ή στους συμμετέχοντες στην αγορά που δραστηριοποιείται στη σωρευτική εκπροσώπηση να επιβάλλουν στους πελάτες τέλη τερματισμού σύμβασης σε όσους πελάτες καταγγέλλουν οικειοθελώς συμβάσεις προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας σταθερής τιμής ορισμένου χρόνου πριν από την λήξη της σύμβασης, υπό τον όρο ότι τα εν λόγω τέλη προβλέπονται από σύμβαση την οποία έχει συνάψει οικειοθελώς ο πελάτης και ότι τα εν λόγω τέλη ανακοινώνονται σαφώς στον πελάτη πριν από τη σύναψη της σύμβασης. Τα εν λόγω τέλη είναι αναλογικά και δεν υπερβαίνουν την άμεση οικονομική ζημία του προμηθευτή ή του συμμετέχοντος στην αγορά που δραστηριοποιείται στη σωρευτική εκπροσώπηση λόγω του τερματισμού της σύμβασης από τον πελάτη, περιλαμβανομένου του κόστους τυχόν δεσμοποιημένων επενδύσεων ή υπηρεσιών οι οποίες ήδη παρέχονται στον πελάτη ως μέρος

(iii) Στο άρθρο 13⁷⁸ προβλέπεται το – νέο – δικαίωμα σύναψης συμβάσεων σωρευτικής εκπροσώπησης⁷⁹ ακόμα και χωρίς τη συγκατάθεση του προμηθευτή. Το δικαίωμα αυτό απολαμβάνουν οι τελικοί πελάτες, ενώ ορίζεται ότι οι φορείς σωρευτικής εκπροσώπησης (aggregators)⁸⁰ οφείλουν να παρέχουν πλήρη ενημέρωση για τους όρους των συμβάσεων που προσφέρουν.

(iv) Στο άρθρο 10 προβλέπονται τα βασικά συμβατικά δικαιώματα των τελικών πελατών. Ως αναφέρθηκε ανωτέρω, υπάρχει ρητή αναφορά στους κανόνες του δικαίου προστασίας του καταναλωτή, οι οποίοι εφαρμόζονται και σε αυτή τη περίπτωση. Εξάλλου, οι νομοθετικές προβλέψεις του Ευρωπαϊού νομοθέτη στο δίκαιο προστασίας του καταναλωτή θα πρέπει να νοούνται ως ενιαίο πλέγμα και σύστημα και να αλληλοσυμπληρώνονται⁸¹.

(v) Στο άρθρο 11 προβλέπεται για πρώτη φορά το δικαίωμα των τελικών πελατών να συνάπτουν σύμβαση δυναμικής τιμολόγησης, ήτοι «*σύμβαση προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας μεταξύ προμηθευτή και τελικού πελάτη η οποία αντικατοπτρίζει τη διακύμανση της τιμής στις αγορές άμεσης παράδοσης, συμπεριλαμβανομένων των αγορών επόμενης ημέρας και των ενδοημερήσιων αγορών, σε χρονικά διαστήματα τουλάχιστον ίσα με τη συχνότητα εκκαθάρισης της αγοράς*»⁸²

(vi) Στο άρθρο 14 της Οδηγίας προβλέπεται το δικαίωμα δωρεάν πρόσβασης σε εργαλεία σύγκρισης, ώστε να δύνανται να πληροφορούνται και να ελέγχουν τις προσφορές των παρόχων ενέργειας. Το δικαίωμα της δωρεάν πρόσβασης

της σύμβασης. Το βάρος της απόδειξης της άμεσης οικονομικής ζημίας επιβαρύνει τον προμηθευτή ή τον συμμετέχοντα στην αγορά που δραστηριοποιείται στη σωρευτική εκπροσώπηση και το επιτρεπτό των τελών τερματισμού της σύμβασης παρακολουθείται από την ρυθμιστική αρχή ή οποιαδήποτε άλλη εθνική αρχή.»

⁷⁸ Σύμφωνα με τη παράγραφο 2 «Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι, εάν ο τελικός πελάτης επιθυμεί να συνάψει σύμβαση σωρευτικής εκπροσώπησης, ο τελικός πελάτης μπορεί να το πράξει χωρίς τη συγκατάθεση της επιχείρησης ηλεκτρικής ενέργειας του τελικού πελάτη»

⁷⁹ Σύμφωνα με τους ορισμούς του αρ.2 παρ.18 σωρευτική εκπροσώπηση: δραστηριότητα ασκούμενη από φυσικό ή νομικό πρόσωπο που συνδυάζει φορτία ή παραγόμενη ενέργεια από περισσότερους του ενός πελάτες προς πώληση, αγορά ή δημοπρασία σε οποιαδήποτε αγορά ηλεκτρικής ενέργειας»

⁸⁰ Σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 2 περ.19 «ανεξάρτητος φορέας σωρευτικής εκπροσώπησης: συμμετέχων στην αγορά δραστηριοποιούμενος στη σωρευτική εκπροσώπηση που δεν είναι συνδεδεμένος με τον προμηθευτή του πελάτη του»

⁸¹ ΔΕΕ υπόθεση C-92/11, Γνώμη Γενικού Εισαγγελέα Trstenjak σημ.69

⁸² Ορισμός στο άρθρο 2 περ.15 της Οδηγίας 2019/944

απολαμβάνουν οι οικιακοί πελάτες και οι πολύ μικρές επιχειρήσεις⁸³.

(vii) Στο άρθρο 18 επαναδιατυπώνεται πιο αναλυτικά και με σαφήνεια το, προϋπάρχον και με τη προηγούμενη οδηγία, δικαίωμα των τελικών πελατών ενέργειας να λαμβάνουν δωρεάν τους λογαριασμούς προμήθειας ηλεκτρικού ρεύματος, καθώς και όλες τις πληροφορίες σχετικά με τις χρεώσεις.

(viii) Στο άρθρο 15 εισάγεται το δικαίωμα των τελικών πελατών ηλεκτρικής ενέργειας να δρουν ως ενεργοί πελάτες, ήτοι να μπορούν να παράγουν, αποθηκεύουν, και να καταναλώνουν ηλεκτρική ενέργεια, καθώς και να ενεργούν ως αυτοπαραγωγοί, χωρίς να υποβάλλονται σε επαχθείς διαδικασίες ή χρεώσεις που μπορεί να τους αποτρέψουν. Με το δικαίωμα αυτό επιχειρείται η ενεργή συμμετοχή των καταναλωτών στην αγορά ενέργειας και η βάση για την δημιουργία μίας νέας γενιάς πελατών που θα δρουν και ως παραγωγοί και ως καταναλωτές (prosumers).

(ix) Στο άρθρο 16 εισάγεται το δικαίωμα των πολιτών να οργανώνονται σε ενεργειακές κοινότητες.

(x) Στο άρθρο 21 εισάγεται το δικαίωμα του πελάτη ηλεκτρικής ενέργειας να αιτηθεί την εγκατάσταση έξυπνου μετρητή, εξασφαλίζεται δε ότι η τοποθέτηση και η τιμολόγηση θα γίνει μέσω δίκαιων και λογικών συνθηκών ιδίως για τους τελικούς πελάτες, οι οποίοι θα πρέπει να είναι σαφώς πληροφορημένοι για τα συμβατικά τους δικαιώματα.

(xi) Στο άρθρο 26 επαναλαμβάνεται το δικαίωμα των τελικών πελατών για εξωδικαστική επίλυση των διαφορών τους με τους προμηθευτές ηλεκτρικής ενέργειας, μέσω ανεξάρτητων και αποτελεσματικών μηχανισμών.

Οι ανωτέρω διατάξεις και τα προβλεπόμενα σε αυτές δικαιώματα των πελατών ηλεκτρικής ενέργειας αποδεικνύουν την πρόθεση του ενωσιακού νομοθέτη να κάνει ένα βήμα μπροστά, προς ένα μοντέλο αγοράς στο οποίο ο καταναλωτής ενέργειας θα έχει ενισχυμένα δικαιώματα και πρόσβαση στην πληροφορία, ώστε να μπορέσει να εκμεταλλευθεί πλήρως τις τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα. Η

⁸³ Σύμφωνα με τον ορισμό του αρ.2 περ.6 της Οδηγίας «πολύ μικρή επιχείρηση: η επιχείρηση η οποία απασχολεί λιγότερους από 10 εργαζομένους και της οποίας ο ετήσιος κύκλος εργασιών και/ή το σύνολο του ετήσιου ισολογισμού δεν υπερβαίνει τα 2 εκατομμύρια EUR»

επιλογή της Οδηγίας να εξασφαλίσει τη δυνατότητα στον τελικό πελάτη ο οποίος αγοράζει ηλεκτρική ενέργεια για δική του χρήση, ήτοι στον καταναλωτή ενέργειας, να γίνει ενεργός, δηλαδή να μπορεί να παράγει, αποθηκεύει ακόμα και να μεταπωλεί την αυτοπαραγόμενη ηλεκτρική ενέργεια, είναι σίγουρα φιλόδοξη και καινοτόμα. Σε κάθε περίπτωση, η επίτευξη του στόχου της ενδυνάμωσης των καταναλωτών ενέργειας μέσω της θέσπισης και της ενίσχυσης των δικαιωμάτων τους εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, νομικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς⁸⁴.

2. Η προστασία του καταναλωτή ηλεκτρικής ενέργειας

Η ενδυνάμωση του ρόλου του καταναλωτή ενέργειας, μέσα από την εξέλιξη του σε ενεργό καταναλωτή και την ενίσχυση των δικαιωμάτων του, προϋποθέτει ισχυρό πλέγμα προστασίας. Η θέση του ως ασθενέστερου μέρους τον καθιστά ευάλωτο σε αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, αλλά και αντισυμβατικές και καταχρηστικές συμπεριφορές, ενώ η οικονομική δύναμη του αντισυμβαλλόμενου του – προμηθευτή ενέργειας τον θέτει αυτομάτως σε μειονεκτική θέση. Η ενεργή ανάμιξη του στην αγορά θα έχει τα αποτελέσματα που επιθυμεί ο ενωσιακός νομοθέτης μόνο εάν λειτουργεί σε συνθήκες υγιούς και θεμιτού ανταγωνισμού.

Το άρθρο 10 της Οδηγίας 2019/944 καθορίζει τα βασικά συμβατικά δικαιώματα του καταναλωτή, ορίζοντας ρητά ότι τυγχάνουν εφαρμογής οι κανόνες δικαίου σχετικά με τη προστασία του καταναλωτή, και ιδίως οι Οδηγίες 2011/83/ΕΕ, σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών κατά τη σύναψη συμβάσεων ιδίως όσων καταρτίζονται από απόσταση, και 93/13/ΕΟΚ, για τη προστασία των καταναλωτών από καταχρηστικές ρήτρες σε συμβάσεις προσχώρησης. Ιδιαίτερη προστασία μπορεί να παρέχουν οι διατάξεις της Οδηγίας 2005/29/ΕΚ για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές.

⁸⁴ Lavrijssen, S. (2017). Power to the energy consumers. *European Energy and Environmental Law Review*, 26(6), 172-187

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε το νομικό πλαίσιο και τη προστασία που παρέχει στους καταναλωτές ηλεκτρικής ενέργειας, σε όλα τα στάδια της καταναλωτικής σχέσης.

i) Το προσυμβατικό στάδιο

Μετά το άνοιγμα της αγοράς σε περισσότερους προμηθευτές και την ουσιαστική κατάργηση των μονοπωλίων, ο καταναλωτής έχει δυνατότητα επιλογής μεταξύ πολλών προμηθευτών ενέργειας. Μάλιστα, το δικαίωμα επιλογής είναι ένα από τα βασικά δικαιώματα του πελάτη ενέργειας, ενώ η εξασφάλιση του ενισχύει τον ανταγωνισμό στο τομέα της προμήθειας. Ωστόσο, για να ασκηθεί ορθά και ουσιαστικά η δυνατότητα επιλογής προμηθευτή και προγράμματος προμήθειας είναι απαραίτητη η ενημέρωση με τέτοιο τρόπο ώστε να μην είναι παραπλανητική, επιθετική και να γίνεται κατανοητή σε άτομα χωρίς οικονομικές και τεχνικές γνώσεις, όπως είναι οι περισσότεροι καταναλωτές.

Το άρθρο 10 της Οδηγίας 2019/944 ορίζει τις ελάχιστες πληροφορίες που πρέπει να γνωστοποιούνται στους καταναλωτές εκ των προτέρων, ορίζοντας ρητά στη παράγραφο 2 ότι οι συμβατικοί όροι, το ελάχιστο περιεχόμενο των οποίων καθορίζεται στο ίδιο άρθρο, πρέπει να γνωστοποιούνται στον καταναλωτή πριν την υπογραφή ή την επιβεβαίωση της σύμβασης.

Σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στην Οδηγία 2005/29 περί αθέμιτων εμπορικών πρακτικών⁸⁵, η εμπορική πρακτική που οδηγεί τον καταναλωτή στη λήψη μίας απόφασης ενώ σκοπίμως μειώνει την αντίληψή του επί του θέματος που αποφασίζει θεωρείται αθέμιτη και τα κράτη μέλη έχουν υποχρέωση να ορίζουν κυρώσεις. Όπως αναφέρθηκε, η προστασία αφορά τον μέσο καταναλωτή, ήτοι αυτόν που επιδεικνύει την συνήθη επιμέλεια στις συναλλαγές. Έτσι, και με βάση τα ανωτέρω, η γνωστοποίηση των όρων της σύμβασης που πρόκειται να συναφθεί θα πρέπει να γνωστοποιηθεί στον καταναλωτή με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι κατανοητοί, ώστε ο μέσος καταναλωτής να είναι δυνατόν να κατανοήσει

⁸⁵ Οδηγία 2005/ 29, άρθρο 2 στοιχείο ε΄

και να επιβεβαιώσει τις πληροφορίες, ενώ θα πρέπει να μπορεί να τις συγκρίνει. Οι πληροφορίες που θα δοθούν σχετικά με τη σύμβαση που θα συναφθεί θα πρέπει να αφορούν όλη τη διάρκεια της σύμβασης και να ορίζονται ρητά οι δυνατότητες αναθεώρησης και αναπροσαρμογής των όρων με τρόπο κατανοητό.

Οι καταναλωτές ενέργειας θα πρέπει να έχουν άμεση πρόσβαση σε πληροφόρηση που είναι αντιληπτή από τον μέσο καταναλωτή, ώστε να καθίσταται σαφής η υπηρεσία ή/και το προϊόν που παρέχεται από τον προμηθευτή. Ένας τρόπος παροχής των υπηρεσιών είναι η παροχή προσφοράς ή η έγγραφη γνωστοποίηση όλων των σημαντικών στοιχείων της σύμβασης, όπως για παράδειγμα των χρεώσεων, των εκπτώσεων, του τέλους διακοπής της υπηρεσίας κλπ. Εάν οι πληροφορίες βρίσκονται αναρτημένες σε ιστοσελίδες, θα πρέπει να μην είναι διασκορπισμένες ώστε να κινδυνεύει ο καταναλωτής να χάσει κάποια σημαντική πληροφορία, που θα οδηγούσε σε μειωμένη αντίληψη των συμβατικών όρων. Επίσης, μεγάλη προσοχή θα πρέπει να δίδεται σε περιπτώσεις ενημέρωσης μέσω τηλεπικοινωνιών (πχ τηλεφώνου) οπότε οι πληροφορίες είναι συγκεχυμένες και συνήθως δεν δίνεται δυνατότητα σύγκρισης στους καταναλωτές πριν επιλέξουν.

Αξίζει να σημειωθεί ότι θα πρέπει εκ των προτέρων ο καταναλωτής να ενημερώνεται για τα βασικά του δικαιώματα, όπως είναι αυτό της υπαναχώρησης ή της αλλαγής προμηθευτή, καθώς επίσης ο προμηθευτής δεν θα πρέπει σε περίπτωση αποστολής επιστολών ή ενημερωτικών emails για αλλαγές σε βασικούς συμβατικούς όρους να αποστέλλει παράλληλα άλλο υλικό που μπορεί αν προκαλέσει σύγχυση στον καταναλωτή.

Σημαντικό ρόλο στην ορθή πληροφόρηση θα διαδραματίσουν τα εργαλεία σύγκρισης, στα οποία ο οικιακός καταναλωτής και οι πολύ μικρές επιχειρήσεις δικαιούνται να έχουν δωρεάν πρόσβαση, σύμφωνα με το αρ.14 της Οδηγίας 2019/944. Ανεξαρτήτως του φορέα που λειτουργεί το εργαλείο σύγκρισης, θα πρέπει να εξασφαλίζεται αμερόληπτη και άμεση ενημέρωση, σύμφωνα με τα τελευταία δεδομένα της αγοράς.

Η μεγαλύτερη πρόκληση όμως για το πλέγμα προστασίας του καταναλωτή στο στάδιο προ της υπογραφής της σύμβασης, είναι η αντιμετώπιση των πρακτικών

πωλήσεων και διαφήμισης των προμηθευτών. Είναι γεγονός ότι οι προσφορές για την προμήθεια ηλεκτρικού ρεύματος είναι οικονομικά σύνθετες, ενώ οι χρεώσεις δεν είναι σταθερές και εξαρτώνται από πολλές μεταβλητές. Αυτό καθιστά την προσφορά και την διαφήμιση εξαρχής πιο δυσνόητη για τον μέσο καταναλωτή και άρα βρίσκεται πιο ευάλωτος απέναντι σε αθέμιτες εμπορικές πρακτικές. Οι τηλεφωνικές πωλήσεις και οι ξαφνικές επισκέψεις πωλητών στα σπίτια καταναλωτών δεν αφήνουν χρόνο στον καταναλωτή να επεξεργαστεί και να συγκρίνει τις προσφορές, οι οποίες πολλές φορές μάλιστα είναι συνδυασμένες και με άλλα προϊόντα (όπως πχ συνδυασμός προμήθειας ρεύματος και φυσικού αερίου). Οι εθνικές αρχές για την ενέργεια και τη προστασία των καταναλωτών θα πρέπει να παρακολουθεί στενά τις εταιρείες παροχής προμήθειας ώστε να διαπιστώνει εάν αυτές οι επιθετικές πρακτικές αντίκεινται στις διατάξεις για την προστασία των καταναλωτών.

Τέλος, ιδιαίτερα σημαντικό είναι να υπάρχει ένα σημείο επαφής (single point of contract) με τον προμηθευτή ώστε να είναι δυνατόν ο καταναλωτής να απευθυνθεί σε αυτό όταν ανακύπτει κάποιο θέμα σε σχέση με την ενημέρωση που έχει λάβει ή αν θέλει να αναζητήσει περαιτέρω πληροφορίες⁸⁶.

ii) Η σύμβαση προμήθειας

Μετά την επιλογή προμηθευτή ακολουθεί η σύναψη της σύμβασης προμήθειας, μεταξύ του πελάτη και του επιλεγμένου παρόχου. Οι συμβάσεις αυτές, οι οποίες στην συντριπτική τους πλειοψηφία είναι συμβάσεις προσχώρησης⁸⁷. Στο άρθρο 10 της Οδηγίας 2019/944 προβλέπονται τα βασικά σημεία που πρέπει

⁸⁶ Consumer rights in electricity and gas markets, 2013, BEUC position paper

⁸⁷ «Σύμβαση προσχώρησης είναι εκείνη, κατά την οποία ο συμβαλλόμενος έχει το δικαίωμα ή μη της σύμβασης, αλλά σε περίπτωση που αποφασίσει να συμβληθεί με συγκεκριμένο αντισυμβαλλόμενο, προσχωρεί σε, εκ των προτέρων διατυπωμένους από τον αντισυμβαλλόμενο του συμβατικούς όρους. Εδώ ο αντισυμβαλλόμενος ευρίσκεται στην ανάγκη να αποδεχθεί τους τυποποιημένους συμβατικούς όρους (Γενικοί Όροι Συναλλαγών (ΓΟΣ), που (...) είναι όροι που είχαν εκ των προτέρων διατυπωθεί για μελλοντικές συμβάσεις.» (ΑΠ 2212/2013, δημοσίευση Τράπεζα Νομικών Δεδομένων ΔΣΑ)

υποχρεωτικά να αναφέρονται στις συμβάσεις προμήθειας που καταρτίζονται μεταξύ τελικών πελατών και προμηθευτών ηλεκτρικής ενέργειας.

Έτσι, θα πρέπει υποχρεωτικά να αναγράφονται: «α) τα στοιχεία και η διεύθυνση του φορέα παροχής, β) οι παρεχόμενες υπηρεσίες, τα προσφερόμενα επίπεδα ποιότητας υπηρεσιών, καθώς και η χρονική στιγμή έναρξης της σύνδεσης, γ) τα είδη των προσφερομένων υπηρεσιών συντήρησης, δ) οι τρόποι με τους οποίους είναι δυνατόν να λαμβάνονται οι εκάστοτε επικαιροποιημένες πληροφορίες σχετικά με όλα τα εφαρμοζόμενα τιμολόγια και τα τέλη συντήρησης και δεσμοποιημένα προϊόντα ή υπηρεσίες, ε) η διάρκεια της σύμβασης, οι όροι ανανέωσης και λήξης της σύμβασης και παροχής υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων προϊόντων ή υπηρεσιών που σχετίζονται με τις ανωτέρω υπηρεσίες, και κατά πόσον επιτρέπεται ο τερματισμός της σύμβασης χωρίς χρέωση, στ) οι αποζημιώσεις και οι διακανονισμοί επιστροφών που εφαρμόζονται σε περίπτωση αθέτησης της σύμβασης όσον αφορά το επίπεδο ποιότητας της υπηρεσίας, συμπεριλαμβανομένης της εσφαλμένης ή καθυστερημένης χρέωσης, ζ) η μέθοδος για την κίνηση της δικαστικής και εξωδικαστικής επίλυσης διαφορών σύμφωνα με το άρθρο 26, η) πληροφορίες για τα δικαιώματα των καταναλωτών, συμπεριλαμβανομένων πληροφοριών για το χειρισμό των παραπόνων, καθώς και κάθε πληροφορία που αναφέρεται στην παρούσα παράγραφο, οι οποίες γνωστοποιούνται σαφώς στα έντυπα των λογαριασμών ή στους ιστοτόπους των εταιρειών ηλεκτρικής ενέργειας⁸⁸». Σύμφωνα με το επόμενο εδάφιο της παραγράφου 3 του ιδίου ως άνω άρθρου 10, οι όροι της σύμβασης θα πρέπει να είναι δίκαιοι, και φυσικά – ως προεκτέθηκε – εκ των προτέρων γνωστοί.

• **Οι Γενικοί Όροι Συναλλαγών (ΓΟΣ) στις συμβάσεις προμήθειας ενέργειας**

Όπως ισχύει γενικά στις καταναλωτικές συμβάσεις, έτσι και στις συμβάσεις προμήθειας ενέργειας, ισχύουν οι γενικές διατάξεις προστασίας των καταναλωτών από παράνομους ή καταχρηστικούς Γενικούς Όρους Συναλλαγών, αφού ρητά προβλέπεται στο άρθρο 10 της Οδηγίας 2019/944 ότι τυγχάνει εφαρμογής η Οδηγία 93/13/ΕΟΚ «σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των

⁸⁸ Άρθρο 10 παρ.3 της Οδηγίας 2019/944

συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές⁸⁹». Ο ενωσιακός νομοθέτης έχει κρίνει ήδη από τη δεκαετία του 1990 ότι για την προστασία του καταναλωτή δεν επαρκούσαν οι γενικές διατάξεις και πρέπει να οριστούν ειδικές προστατευτικές ρυθμίσεις, αναγνωρίζοντας την ασθενέστερη θέση του καταναλωτή έναντι του αντισυμβαλλόμενου του κατά την διαπραγμάτευση και την κατάρτιση της σύμβασης. Έχοντας ως βασικό στόχο την περιφρούρηση της διαπραγματευτικής θέσης του καταναλωτή και την εν γένει προστασία της ελευθερίας των συμβάσεων, εκδόθηκε η Οδηγία 93/13/ΕΟΚ, η οποία ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με το άρθρο 2 του Ν. 2251/1994. Την Οδηγία απασχολεί το ζήτημα των όρων των καταναλωτικών συμβάσεων, οι οποίοι δεν υιοθετήθηκαν κατόπιν ελεύθερης διαπραγμάτευσης των μερών, αλλά παρατέθηκαν στον ανίσχυρο καταναλωτή από τον ισχυρό διαπραγματευτικά αντισυμβαλλόμενο του ως «προδιατυπωμένοι όροι⁹⁰», και ο καταναλωτής προσχώρησε σε αυτούς. Ο όρος «Γενικοί Όροι Συναλλαγών (ΓΟΣ)⁹¹» εκφράζει ακριβώς αυτούς τους μαζικούς προδιατυπωμένους όρους που χρησιμοποιούνται στις συμβάσεις προσχώρησης και δεν αποτελούν προϊόν διαπραγμάτευσης, συνεπώς καθίσταται ανάγκη να προστατευθεί ο καταναλωτής αν πρόκειται για καταχρηστικούς όρους.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι ΓΟΣ δεν είναι κατ' ανάγκη καταχρηστικοί, αλλά ελέγχονται για τη νομιμότητά τους. Ειδικότερα, κατά τον έλεγχο για την ύπαρξη καταχρηστικών ΓΟΣ, ελέγχεται:

(α) Εάν αποτυπώνονται στη σύμβαση

Συνεπώς, οι ΓΟΣ, ακόμα και ως ρήτρες οι οποίες δεν έχουν προκύψει κατόπιν ατομικής διαπραγμάτευσης, θα πρέπει να έχουν συμφωνηθεί από τα συμβαλλόμενα μέρη και να έχουν καταστεί συμβατικό κείμενο. Εάν ο καταναλωτής δεν συμφωνήσει στην υπογραφή σύμβασης που περιέχει ΓΟΣ ή σχετικός Όρος εξαλειφθεί πριν την υπογραφή, τότε είναι δεδομένο ότι δεν υφίστανται Γενικοί Όροι Συναλλαγών.

⁸⁹ L 95, 21.4.1993, p. 29–34

⁹⁰ Άρθρο 3 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, αλλά και άρθρο 2 του Ν. 2251/1994 ως έχει τροποποιηθεί και ισχύει

⁹¹ Βλέπε ως άνω κείμενο Οδηγίας και Ν. 2251/1994

(β) Θα πρέπει να έχουν διατυπωθεί σε προγενέστερο της σύμβασης χρόνο και να μην έχουν προκύψει από διαπραγμάτευση των αντισυμβαλλόμενων μερών

Ως προελέχθη, βασικό χαρακτηριστικό είναι η έλλειψη διαπραγμάτευσης για την υιοθέτηση του περιεχομένου των όρων. Εάν ο προμηθευτής ισχυρίζεται ότι πριν την υπογραφή της σύμβασης έχει προηγηθεί ατομική διαπραγμάτευση και συμφωνήθηκε η υιοθέτηση των ΓΟΣ, τότε φέρει ο ίδιος το βάρος της απόδειξης του ισχυρισμού του⁹².

(γ) Προορίζονται να αποτελέσουν περιεχόμενο απροσδιορίστου αριθμού μελλοντικών συμβάσεων

Όπως προκύπτει από τα ανωτέρω, εννοιολογικά απαιτείται οι σύνταξη των Όρων να έχει γίνει σε χρόνο προγενέστερο της σύμβασης και με σκοπό την χρήση τους σε περισσότερες από μία συμβάσεις. Για το λόγο αυτό παρατηρείται ομοιομορφία ως προς το περιεχόμενο τους σε πολλές περιπτώσεις και ακόμα και γραμματικά πανομοιότυπη επανάληψη τους σε συμβάσεις προμηθευτή με περισσότερους από έναν καταναλωτές. Βέβαια, κρίσιμο στοιχείο δεν είναι η πανομοιοτυπία του περιεχομένου, αλλά η ομοιομορφία αυτού ώστε να εξυπηρετεί το ίδιο αποτέλεσμα σε όσες συμβάσεις και αν χρησιμοποιηθούν.

Είναι σαφές ότι οι ΓΟΣ, ως προδιατυπωμένοι όροι δεν συντάχθηκαν με γνώμονα την σύμβαση με έναν συγκεκριμένο πελάτη/καταναλωτή, αλλά με σκοπό να χρησιμοποιηθούν πολλαπλώς.

Οι ΓΟΣ μπορεί να απαντώνται είτε σε συμβάσεις ενός συγκεκριμένου επαγγελματία, οι οποίοι επαναλαμβάνονται σε όλες τις συμβάσεις που συνάπτει με τους πελάτες του (όπως για παράδειγμα στην περίπτωση προμηθευτή ενέργειας ή φυσικού αερίου που συντάσσει με πανομοιότυπο περιεχόμενο συμβάσεις προσχώρησης οι οποίες υπογράφονται από όλους τους καταναλωτές ενέργειας που τον επιλέγουν ως πάροχο), είτε αποτελούν όρους στο οποίο υπάρχει ομοιομορφία περιεχομένου για την επιδίωξη του ίδιου σκοπού και χρησιμοποιείται από μία ομάδα επαγγελματιών (ακόμα και αν πρόκειται για επιχειρήσεις διαφορετικών οικονομικών συμφερόντων) οι οποίοι όμως

⁹² Άρθρο 3 παρ.2 εδ.γ' της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ

παρέχουν παρόμοια προϊόντα ή υπηρεσίες στο καταναλωτικό κοινό (για παράδειγμα όροι στις συμβάσεις προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας που απαντώνται σε όλους τους προμηθευτές).

Η πλήρωση των ανωτέρω κριτηρίων δεν σημαίνει ότι κατ' ανάγκη ο ΓΟΣ είναι καταχρηστικός. Σύμφωνα με τις διατάξεις της Οδηγίας « 1. (...) ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται. 2. Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής αφενός και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό⁹³». Σημαντικό κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο, αποτελεί η γενική αρχή της διαφάνειας των όρων, η οποία διαπνέει ολόκληρο το ενωσιακό δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, η οποία μπορεί να αποτελέσει κριτήριο για τον έλεγχο νομιμότητας των ΓΟΣ⁹⁴. Ιδιαίτερος σημαντική είναι η κρίση του ΔΕΕ σχετικά με το ζήτημα της εφαρμογής της αρχής της διαφάνειας σε συμβάσεις προμήθειας ενέργειας οι οποίες περιέχουν ΓΟΣ για την αναπροσαρμογή της χρέωσης της ενέργειας. Σύμφωνα με την απόφαση C - 92/11: «Τα άρθρα 3 και 5 της οδηγίας 93/13, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, σε συνδυασμό με το άρθρο 3, παράγραφος 3, της οδηγίας 2003/55, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 98/30, έχουν την έννοια ότι τυποποιημένη συμβατική ρήτρα, με την οποία προμηθευτής επιφυλάσσει του δικαιώματός του να τροποποιεί το κόστος παροχής φυσικού αερίου υπηρετεί το εύλογο συμφέρον του προμηθευτή να μπορεί να τροποποιεί το κόστος της υπηρεσίας του. Για τη μονομερή αναπροσαρμογή αυτή πρέπει όμως να

⁹³ Άρθρο 4 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ

⁹⁴ Δέλλιο Γ., Γενικοί Όροι Συναλλαγών, Ατομική και Συλλογική προστασία των καταναλωτών από την έλλειψη ουσιαστικής διαπραγμάτευσης των όρων της σύμβασης, 2013, Εκδόσεις Σάκκουλα

τηρούνται οι απαιτήσεις καλής πίστεως, ισορροπίας και διαφάνειας που επιβάλλουν οι εν λόγω διατάξεις. Προκειμένου να εκτιμηθεί αν μια τέτοια τυποποιημένη συμβατική ρήτρα ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις αυτές, πρέπει να διαπιστώνεται:

- αν η σύμβαση εκθέτει κατά τρόπο διαφανή τον λόγο και τρόπο αναπροσαρμογής του εν λόγω κόστους, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να προβλέψει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις ενδεχόμενες μεταβολές του κόστους αυτού. Η έλλειψη ενημερώσεως επί του σημείου αυτού δεν μπορεί, κατ' αρχήν, να αντισταθμιστεί από το γεγονός και μόνο ότι οι καταναλωτές, κατά την εκτέλεση της συμβάσεως, θα ενημερώνονται, αφενός, για την τροποποίηση του κόστους με τήρηση εύλογης προθεσμίας προειδοποιήσεως και, αφετέρου, για το δικαίωμά τους να καταγγείλουν τη σύμβαση αν δεν επιθυμούν να αποδεχθούν την τροποποίηση αυτή, και

- αν υπάρχει, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, πραγματική δυνατότητα ασκήσεως του δικαιώματος καταγγελίας που παρέχεται στον καταναλωτή⁹⁵»

Με βάση, λοιπόν, την αρχή της διαφάνειας, η διατύπωση των Γενικών Όρων Συναλλαγών θα πρέπει να γίνεται με σαφήνεια και ορθότητα, και να είναι επαρκώς ορισμένοι ώστε να γίνονται αντιληπτές οι υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν οι καταναλωτές προσχωρώντας σε αυτούς. Η ενημέρωση του καταναλωτή, ως έννοια, θα πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικά, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ, με τρόπο ώστε να επιβάλλεται ο καταναλωτής να αντιληφθεί όχι μόνο τη γραμματική διατύπωση του όρου στον οποίο προσχωρεί, αλλά και το ουσιαστικό περιεχόμενό του και ιδίως τις έννομες συνέπειες του⁹⁶.

Στο παράρτημα της Οδηγίας υπάρχει ενδεικτικός κατάλογος με ρήτρες οι οποίες δύναται να κριθούν καταχρηστικές, εάν πληρούν τις ανωτέρω προϋποθέσεις. Ρητά τονίζεται στο άρθρο 2 παράγραφος 3 της Οδηγίας 93/13 ότι η απαρίθμηση είναι ενδεικτική και όχι εξαντλητική.

⁹⁵ Υπόθεση C-92/11. σκέψεις 46, 47, 55

⁹⁶ ΔΕΕ υπόθεση C-26/13

Αξίζει να επισημανθεί ότι σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 4 παρ. 2 της Οδηγίας 93/13, επιλογή του ενωσιακού νομοθέτη δεν ήταν να ελέγχει τους όρους που αφορούν την αναλογία τιμήματος παροχής – αντιπαροχής, αντίθετα με τον Έλληνα νομοθέτη ο οποίος κατά την ενσωμάτωση παρέλειψε την εν λόγω διάταξη, για να δεχθεί έντονη κριτική⁹⁷. Το ανωτέρω ζήτημα παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον στις συμβάσεις προμήθειας ενέργειας, τις οποίες εξετάζουμε, αφού οι ρήτρες αναπροσαρμογής των χρεώσεων, οι οποίες τα τελευταία χρόνια οδηγούν σε υπέρμετρη αύξηση των τιμολογίων κατανάλωσης, έχουν αποτελέσει πεδίο παραπόνων και αιτιάσεων για μεγάλη μερίδα καταναλωτών⁹⁸. Το ζήτημα εν τέλει, στην ελληνική νομική πραγματικότητα, κρίθηκε από την Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, η οποία με την απόφαση 15/2007 έκρινε ότι «αντικείμενο ελέγχου αποτελεί όχι το εύλογο της τιμής σε σχέση με την αξία των παρεχόμενων υπηρεσιών, αλλά οι όροι και οι προϋποθέσεις, υπό τις οποίες λαμβάνει χώρα η αναπροσαρμογή της αντιπαροχής του καταναλωτή, είτε πρόκειται για τίμημα είτε για άλλου είδους οικονομικά ανταλλάγματα⁹⁹». Έτσι, σύμφωνα με όσα δέχθηκε το ανώτατο Δικαστήριο, επιτρέπεται μόνον έλεγχος των ρητρών αναπροσαρμογής που δεν ικανοποιούν τα κριτήρια που θέτει ο νόμος και είναι διατυπωμένες με τρόπο ακατανόητο και ασαφή, η δε επιβάρυνση του αντισυμβαλλόμενου καταναλωτή πρέπει να είναι απρόβλεπτη και αιφνίδια.

Για το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, ήτοι την έννοια του καταναλωτή ως φυσικού προσώπου το οποίο δεν ενεργεί στα πλαίσια επαγγελματικής ή εμπορικής ιδιότητας, έχουμε αναφερθεί εκτενώς σε προηγούμενο κεφάλαιο, αξίζει όμως να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 8 της Οδηγίας τα κράτη μέλη μπορούν να εξασφαλίζουν μεγαλύτερη προστασία στους καταναλωτές από τα προβλεπόμενα στην Οδηγία, με την θέσπιση αυστηρότερων διατάξεων για το ζήτημα της καταχρηστικότητας των ΓΟΣ.

⁹⁷ Βλπ. Γ. Δέλλιο, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, Ατομική και Συλλογική προστασία των καταναλωτών από την έλλειψη ουσιαστικής διαπραγμάτευσης των όρων της σύμβασης, 2013, αριθμ. 405, σελ. 314

⁹⁸ [Διαδικτυακή Ημερίδα της Ε.Κ.ΠΟΙ.ΖΩ. υπό την αιγίδα της Ρ.Α.Ε. | Ένωση Καταναλωτών - Η Ποιότητα Της Ζωής | Ε.Κ.ΠΟΙ.ΖΩ. \(ekpizo.gr\)](#)

⁹⁹ ΟΛΑΠ 15/2007, δημοσίευση ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

iii) Τιμολόγηση και πληροφορίες τιμολόγησης

Αμέσως μόλις ο καταναλωτής επιλέξει τον προμηθευτή ενέργειας και υπογράψει τη σχετική σύμβαση προμήθειας ενέργειας, ξεκινάει η συμβατική σχέση μεταξύ των αντισυμβαλλόμενων μερών, οπότε ο προμηθευτής υποχρεούται να παρέχει την υπηρεσία της προμήθειας ενέργειας και ο καταναλωτής να καταβάλει το ποσό που αντιστοιχεί στις αντίστοιχες χρεώσεις.

Στο άρθρο 18 της Οδηγίας 2019/944/ΕΕ¹⁰⁰ και το Παράρτημα I της ίδιας ως άνω Οδηγίας¹⁰¹ τίθεται οι ελάχιστες απαιτήσεις για το περιεχόμενο και τη μορφή που πρέπει να έχει το τιμολόγιο προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας. Το Παράρτημα I περιέχει μία λεπτομερή λίστα με πληροφορίες που θα πρέπει υποχρεωτικά να αναγράφονται στο τιμολόγιο, ενώ στο άρθρο 18 προβλέπονται ότι «... οι λογαριασμοί και οι πληροφορίες τιμολόγησης είναι ακριβείς, κατανοητές, σαφείς, περιεκτικές, φιλικές για τον χρήστη και παρουσιάζονται κατά τρόπο που διευκολύνει τη σύγκριση από τους τελικούς πελάτες¹⁰²».

Το τιμολόγιο προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας αποτελεί πολύ σημαντικό έγγραφο, στο οποίο ο καταναλωτής βασίζεται για να διαπιστώσει εάν ο προμηθευτής που έχει επιλέξει του χρεώνει όντως όσα είχαν συμφωνηθεί στο προσυμβατικό στάδιο και αποτυπώθηκαν στη σύμβαση. Είναι προφανές, σύμφωνα και με όσα προεκτέθηκαν στα παραπάνω κεφάλαια, ότι το τιμολόγιο και οι χρεώσεις εν γένει θα πρέπει να ακολουθούν κατά γράμμα τα συμφωνηθέντα, ενώ θα πρέπει να είναι αποτυπωμένες οι χρεώσεις με τέτοιο τρόπο ώστε ο καταναλωτής να μπορεί μόνος του να διαπιστώσει εάν τηρούνται οι όροι της σύμβασης. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αναγραφή των χρεώσεων στα τιμολόγια έχει αποτελέσει μεγάλο μέρος των προσφυγών των καταναλωτών στις αρμόδιες αρχές¹⁰³.

¹⁰⁰ Το οποίο φέρει το τίτλο «Τιμολόγηση και πληροφορίες τιμολόγησης»

¹⁰¹ Για τις ελάχιστες απαιτήσεις τιμολόγησης και πληροφοριών τιμολόγησης

¹⁰² Άρθρο 18 παράγραφος 1 της Οδηγίας 2019/944

¹⁰³ [Διαδικτυακή Ημερίδα της Ε.Κ.ΠΟΙ.ΖΩ. υπό την αιγίδα της Ρ.Α.Ε. | Ένωση Καταναλωτών - Η Ποιότητα Της Ζωής | Ε.Κ.ΠΟΙ.ΖΩ. \(ekpizo.gr\)](#)

Πέραν όμως από τις χρεώσεις, σύμφωνα με το άρθρο 18 και το Παράρτημα Ι της Οδηγίας 2019/944/ΕΕ ο προμηθευτής υποχρεούται να γνωστοποιεί στον καταναλωτή, είτε ως περιεχόμενο στο λογαριασμό είτε με ξεχωριστό έγγραφο, επιπλέον πληροφορίες σχετικές με την κατανάλωση ενέργειας. Με αυτό το τρόπο ο καταναλωτής μπορεί και δικαιούται να πληροφορείται και να κατανοεί καλύτερα τόσο τις χρεώσεις για το ηλεκτρικό ρεύμα, όσο και πληροφορίες για την κατανάλωση, γεγονός που μπορεί να ενισχύσει την ενεργειακή του απόδοση.

IV. Ο ευάλωτος καταναλωτής ενέργειας και η προστασία του

1. Το δικαίωμα στην ενέργεια και η ενεργειακή φτώχεια

Η πρόσβαση στην ενεργειακή αγορά αποτελεί για τους ανθρώπους είδος πρώτης ανάγκης: είναι ουσιώδης προϋπόθεση, μεταξύ άλλων, για να ζεσταθούν, να φάνε, να κινηθούν και να επικοινωνήσουν με τους συμπολίτες τους.

Γι' αυτό το λόγο στην – ήδη καταργηθείσα – Οδηγία 2009/72 της τρίτης δέσμης μέτρων, η παροχή ηλεκτρικής ενέργειας χαρακτηρίζεται ως υποχρέωση καθολικής υπηρεσίας¹⁰⁴, υπό την έννοια ότι όλοι οι οικιακοί πελάτες θα πρέπει να μπορούν να προμηθευτούν ηλεκτρική ενέργεια στην περιοχή τους, σε λογικές τιμές.

Ωστόσο, υποστηρίζεται ότι πάνω από 50 εκατομμύρια οικιακοί καταναλωτές που ζουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχουν καθόλου πρόσβαση, ή έχουν περιορισμένη πρόσβαση στην παροχή ενέργειας, γεγονός που επιφέρει ολέθριες συνέπειες για την υγεία και την ευημερία τους, αλλά προκαλεί και κοινωνικές ανισότητες που βλάπτουν τελικά την κοινωνική και οικονομική συνοχή της Ένωσης.

Η κατάσταση αυτή, ήτοι η ανεπαρκής πρόσβαση ή ο αποκλεισμός πολιτών από την πρόσβαση την ενέργεια είναι η ενεργειακή φτώχεια, η οποία δυστυχώς δεν αποτελεί πρόβλημα μόνο των χωρών του αναπτυσσόμενου νότου, αφού – ειδικά τα τελευταία χρόνια – η ενεργειακή κρίση έχει εντείνει το πρόβλημα και στην αναπτυγμένη Ευρώπη, όπου τα νοικοκυριά αδυνατούν να αναλάβουν το ολοένα αυξανόμενο κόστος των ενεργειακών υπηρεσιών και καταλήγουν χωρίς πρόσβαση στον ηλεκτρισμό.

¹⁰⁴ Υπηρεσία η οποία «τίθεται στη διάθεση όλων των καταναλωτών και των χρηστών σε ένα κράτος μέλος, ανεξάρτητα από την γεωγραφική τους θέση, σε συγκεκριμένη ποιότητα και, λαμβάνοντας υπόψη τις εθνικές ιδιομορφίες, σε προσιτή τιμή» Ανακοίνωση της Επιτροπής (COM 2011/900) για υπηρεσίες κοινής ωφέλειας στην Ευρώπη

Η αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας ήταν και παραμένει ένας σημαντικός στόχος στην ενεργειακή πολιτική της Ε.Ε., η οποία με τη τελευταία δέσμη μέτρων για την ενέργεια και την επικοινωνία αυτού με τον υπότιτλο «Καθαρή Ενέργεια για όλους τους Ευρωπαίους», επιχειρεί να θέσει στο προσκήνιο το πολύ σοβαρό αυτό ζήτημα, που πέραν του μεγάλου κοινωνικού αντικτύπου, μπορεί να επηρεάσει την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς της Ένωσης. Για το λόγο αυτό επαναλαμβάνεται στο άρθρο 27 της νέας Οδηγίας 2019/944¹⁰⁵ η έννοια της καθολικής υπηρεσίας στην αγορά της ηλεκτρικής ενέργειας και καθορίζεται η έννοια του ευάλωτου καταναλωτή ενέργειας, η οποία θα αναλυθεί κατωτέρω.

Θα πρέπει πάντως να σχολιαστεί κριτικά η επιλογή του ενωσιακού νομοθέτη να μην συμπεριλάβει και στην αγορά φυσικού αερίου την έννοια της καθολικής υπηρεσίας, παραγνωρίζοντας τη σημασία της πρόσβασης σε αυτή τη μορφή ενέργειας για τα νοικοκυριά, ιδίως στην βόρεια Ευρώπη.

2. Η έννοια του ευάλωτου καταναλωτή ενέργειας

Στο ενωσιακό δίκαιο προστασίας του καταναλωτή ως ευάλωτοι χαρακτηρίζονταν όσοι φέρουν χαρακτηριστικά τα οποία δεν τους επιτρέπουν να συμπεριφέρονται κατά το πρότυπο του μέσου καταναλωτή. Στην Οδηγία 2005/29, περί αθέμιτων εμπορικών πρακτικών, ως ευάλωτοι χαρακτηρίζονται αυτοί οι καταναλωτές, τα χαρακτηριστικά των οποίων *«όπως η ηλικία, η σωματική ή πνευματική αναπηρία ή η ευπιστία καθιστούν τους καταναλωτές ιδιαίτερα ευάλωτους σε μια εμπορική πρακτική ή στο προβαλλόμενο προϊόν και η οικονομική συμπεριφορά μόνον αυτών των καταναλωτών ενδέχεται να στρεβλωθεί από την εν λόγω πρακτική, με τέτοιο τρόπο ώστε ο εμπορευόμενος να μπορεί ευλόγως να το προβλέψει, είναι σκόπιμο να διασφαλίζεται η επαρκής προστασία τους με την αξιολόγηση αυτής της πρακτικής από την οπτική γωνία του*

¹⁰⁵ «Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι όλοι οι οικιακοί πελάτες και, όπου κρίνεται σκόπιμο από τα κράτη μέλη, οι μικρές επιχειρήσεις απολαμβάνουν της καθολικής υπηρεσίας, δηλαδή του δικαιώματος να προμηθεύονται ηλεκτρική ενέργεια συγκεκριμένης ποιότητας εντός του εδάφους τους σε ανταγωνιστικές, εύκολα και άμεσα συγκρίσιμες και διαφανείς τιμές που δεν εισάγουν διακρίσεις»

μέσου μέλους αυτής της ομάδας¹⁰⁶». Κρίνει, λοιπόν, ο ευρωπαίος νομοθέτης ότι αυτοί οι καταναλωτές, όντας ασθενέστεροι έναντι των αθέμιτων πρακτικών, χρίζουν εντατικότερης προστασίας.

Η έννοια του ευάλωτου καταναλωτή ενέργειας, ωστόσο, δεν θα πρέπει να συγχέεται με όσα ελέχθησαν ανωτέρω. Αν και η αφετηρία για την προστασία είναι πιθανόν η ίδια, ήτοι η ανάγκη εντατικότερης προστασίας λόγω της ασθενέστερης θέσης τους στην αγορά, τα κριτήρια για να χαρακτηριστεί ένας καταναλωτής ενέργειας ως ευάλωτος εξαρτώνται από όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω για την ενεργειακή φτώχεια και την αδυναμία πρόσβασης στην αγορά ενέργειας.

Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 28 της Οδηγίας 2019/944 οι προϋποθέσεις για τον καθορισμό της έννοιας των ευάλωτων καταναλωτών επαφίεται στα κράτη μέλη, τα οποία ωστόσο, για να ορίσουν κατά τη διακριτική τους ευχέρεια την έννοια αυτή μπορούν να λάβουν υπόψη τους: *« (...) ενεργειακή φτώχεια, καθώς και, μεταξύ άλλων, την απαγόρευση διακοπής σύνδεσης τέτοιων καταναλωτών σε κρίσιμες περιόδους. Η έννοια των ευάλωτων πελατών μπορεί να περιλαμβάνει τα επίπεδα εισοδήματος, το μερίδιο των ενεργειακών δαπανών του διαθέσιμου εισοδήματος, την ενεργειακή απόδοση των κατοικιών, την κρίσιμη εξάρτηση από ηλεκτρικό εξοπλισμό για λόγους υγείας, την ηλικία ή άλλα κριτήρια¹⁰⁷»*. Είναι προφανές ότι σε αυτή τη περίπτωση η προστασία κατευθύνεται σε άτομα που υποφέρουν από την ενεργειακή φτώχεια και χαμηλά εισοδήματα, τα οποία τα κράτη μέλη καλούνται να προστατεύσουν και να τους εξασφαλίσουν, όπως θα δούμε παρακάτω, το δικαίωμα πρόσβασης στην ηλεκτρική ενέργεια.

Ο ενωσιακός νομοθέτης επέλεξε να αφήσει τα κράτη μέλη να καθορίσουν την έννοια «ευάλωτος καταναλωτής ενέργειας», καθώς η κοινωνική και οικονομική κατάσταση δεν είναι ίδια ανάμεσα στα κράτη μέλη της Ένωσης, συνεπώς ούτε το ελάχιστο επίπεδο προστασίας μπορεί να είναι το ίδιο. Είναι προφανές ότι στις οικονομικά ισχυρότερες χώρες του βορρά μπορεί να μην τίθεται ζήτημα αποκλεισμού των νοικοκυριών στην ενέργεια, αλλά περιορισμένης πρόσβασης,

¹⁰⁶ Οδηγία 2005/29 προοίμιο, σκέψη 19

¹⁰⁷ Άρθρο 28 παρ. 1 εδάφιο β' της Οδηγίας 2019/944

αντίθετα με τα κράτη του νότου που υποφέρουν πιο έντονα από οικονομικές ανισότητες. Επίσης, πέρα από οικονομικά κριτήρια, μπορεί να τίθενται κοινωνικά κριτήρια για τον καθορισμό της έννοιας, τα οποία δεν γίνεται να καθοριστούν σε κεντρικό Ευρωπαϊκό επίπεδο.

3. Η προστασία του ευάλωτου καταναλωτή ενέργειας

Στα πλαίσια της τέταρτης δέσμης μέτρων για την ενέργεια, και αντίθετα με τα προβλεπόμενα για τον πελάτη/καταναλωτή ενέργειας, του οποίου η προστασία προωθείται μέσω της ενδυνάμωσης των δικαιωμάτων του και την ενεργή συμμετοχή του στην αγορά, για τους ευάλωτους καταναλωτές ενέργειας προβλέπεται ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας, το οποίο, στα πλαίσια της Καθολικής Υπηρεσίας δικαιολογεί παρεκκλίσεις από τις βασικές αρχές του ανταγωνισμού για λόγους δημοσίου συμφέροντος, επιτρέποντας στα κράτη μέλη ακόμα και να επεμβαίνουν στην συμβατική ελευθερία και να υποχρεώνουν τους προμηθευτές να συνάπτουν συμβάσεις παροχής ηλεκτρικού ρεύματος με ευάλωτους καταναλωτές, ώστε οι τελευταίοι ακόμα και αν δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να το πράξουν¹⁰⁸.

Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 28 της Οδηγίας 2019/944 προβλέπεται ότι: *«Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που συνδέονται με τους ευάλωτους πελάτες τηρούνται. Ειδικότερα λαμβάνουν μέτρα προστασίας των πελατών σε απομακρυσμένες περιοχές. Διασφαλίζουν υψηλά επίπεδα προστασίας των πελατών, ιδίως όσον αφορά τη διαφάνεια σχετικά με τους συμβατικούς όρους και προϋποθέσεις, τη γενική πληροφόρηση και τους μηχανισμούς επίλυσης διαφορών (...) Τα κράτη μέλη λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα,*

¹⁰⁸ Στην ελληνική νομική τάξη αντίστοιχες προβλέψεις είναι αυτές για τους προμηθευτές που παρέχουν υπηρεσίες Κοινής Ωφέλειας αλλά και της υπηρεσίας «τελευταίου καταφυγίου», σύμφωνα με την οποία Προμηθευτής ηλεκτρικού ρεύματος υποχρεούται (βάσει του Νόμου 4001/2011, ΦΕΚ Α' 179/22.08.2011) να προμηθεύει Πελάτες, οι οποίοι δεν εκπροσωπούνται από Προμηθευτή, λόγω υπαιτιότητας του μέχρι πρότινος Προμηθευτή τους, η οποία έχει οδηγήσει στη διαγραφή τους από το Μητρώο Συμμετεχόντων της Αγοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας (Η/Ε). Με αυτό τον τρόπο διασφαλίζεται η συνέχιση της ηλεκτροδότησης των ακινήτων τους

όπως ενεργητήματα σε συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, για την εξασφάλιση του απαραίτητου ενεργειακού εφοδιασμού σε ευάλωτους πελάτες ή την υποστήριξη των βελτιώσεων ενεργειακής απόδοσης, έτσι ώστε να αντιμετωπίζεται η ενεργειακή φτώχεια όπου εντοπίζεται, σύμφωνα με το άρθρο 3 παράγραφος 3 στοιχείο δ) του κανονισμού (ΕΕ) 2018/1999, μεταξύ άλλων και μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της φτώχειας. Τέτοια μέτρα δεν εμποδίζουν το ουσιαστικό άνοιγμα της αγοράς που ορίζεται στο άρθρο 4 ή τη λειτουργία της αγοράς και πρέπει να γνωστοποιούνται στην Επιτροπή, όπου αρμόζει, βάσει του άρθρου 9 παράγραφος 4. Αυτές οι γνωστοποιήσεις μπορεί επίσης να περιλαμβάνουν μέτρα που έχουν ληφθεί στο πλαίσιο του γενικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης¹⁰⁹».

Στην Ελλάδα, η προστασία των ευάλωτων καταναλωτών ρυθμίζεται στο Νόμο 4001/2011, ενώ η ΡΑΕ έχει προβεί στην έκδοση γνωμοδότησης με το ίδιο θέμα¹¹⁰, αλλά και επιστολών και αποφάσεων «για την παρακολούθηση των προγραμμάτων διακανονισμών των ευάλωτων καταναλωτών¹¹¹», και «για την νέα μεθοδολογία υπολογισμού ανταλλάγματος που οφείλεται στους προμηθευτές που παρέχουν Υπηρεσίες Κοινής Ωφέλειας σε δικαιούχους Κοινωνικού Οικιακού Τιμολογίου¹¹²».

Τέλος, στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει συσταθεί και λειτουργεί Παρατηρητήριο για την ενεργειακή φτώχεια¹¹³, ώστε να εξασφαλισθεί τόσο η πολιτική εναρμόνιση όσο και η παροχή της προστασίας στους ευάλωτους καταναλωτές, όπως προβλέπεται από τις Οδηγίες.

V. Οι περίπτωση των prosumers

Καθώς η Ευρωπαϊκή Ένωση θέτει νέους στόχους για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής μέσω της – δίκαιης για όλους τους Ευρωπαίους - μετάβασης των ενεργειακών αγορών σε κατανάλωση καθαρής ενέργειας, η εξέλιξις στην

¹⁰⁹ Άρθρο 28 παρ.1 εδάφια α' και δ' της Οδηγίας 2019/944

¹¹⁰ Γνωμοδότηση ΡΑΕ 11/2019

¹¹¹ Επιστολή ΡΑΕ Ο-80625/21-1-2020

¹¹² Απόφαση ΡΑΕ 759/2020

¹¹³ <https://www.housingeurope.eu/section-110/european-energy-poverty-observatory>

τεχνολογία θέτουν τις βάσεις για την δημιουργία μίας νέας ομάδας πολιτών, οι οποίοι θα είναι εν μέρει πελάτες ενέργειας (consumers) και εν μέρει παραγωγοί (producers). Από τον συνδυασμό των δύο αυτών λέξεων προκύπτει η έννοια του prosumer.

Το 2015 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε το όραμα της για μια Ενεργειακή Ένωση, στην οποία οι πολίτες θα ήταν στον πυρήνα της ενεργειακής μετάβασης, και θα μπορούσαν να επωφεληθούν από τις νέες τεχνολογίες για τη μείωση των λογαριασμών τους, και να συμμετέχουν ενεργά στην αγορά, αλλάζοντας τελικά την αγορά ενέργειας. Ο ρόλος των πολιτών και ειδικά των καταναλωτών ενέργειας τονίστηκε και στην Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία¹¹⁴, και ως προεκτέθηκε ο ενεργός τους ρόλος προωθήθηκε και στη τέταρτη δέσμη μέτρων για την ενέργεια, που τιτλοφορείται «Καθαρή Ενέργεια για όλους τους Ευρωπαίους».

Οι καταναλωτές που επενδύουν σε τεχνολογίες ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως είναι τα φωτοβολταϊκά, θα μπορούσαν να βοηθήσουν την Ε.Ε. να επιτύχει την ενεργειακή μετάβαση, και να αυξηθεί το μερίδιο των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ) στην Γηραιά Ήπειρο. Ταυτόχρονα, παράγοντας τη δική τους ηλεκτρική ενέργεια, θα μπορούσαν να μειώσουν το κόστος των λογαριασμών τους και να συμμετέχουν ενεργά στην αγορά ενισχύοντας την και προωθώντας την λεγόμενη ενεργειακή δημοκρατία.

1. Η έννοια του prosumer

Ο όρος «Prosumer» είναι ένας σχετικά νέος όρος, ο οποίος απαντάται συχνότερα στον ενεργειακό τομέα, και υποδηλώνει τους καταναλωτές που παράγουν και καταναλώνουν ηλεκτρική ενέργεια: «Αυτό -καταναλώνουν» μέρος της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγουν και πωλούν το πλεόνασμα στο δίκτυο. Σε

¹¹⁴ https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_el

περίπτωση που η παραγωγή τους δεν επαρκεί προμηθεύονται ηλεκτρικό ρεύμα από το δίκτυο, γεγονός που τους καθιστά και παραγωγούς και καταναλωτές.

Ενδεικτικά, οι prosumers μπορεί να είναι: α) οικιακοί πελάτες, οι οποίοι παράγουν ηλεκτρική ενέργεια στην ιδιοκτησία τους, β) ενεργειακές κοινότητες ή ενεργειακοί συνεταιρισμοί (αποτελούμενοι από ομάδες καταναλωτών, φιλανθρωπικά ιδρύματα, συνιδιοκτήτες ή γείτονες), οι οποίοι όμως δεν παράγουν με σκοπό το κέρδος αλλά με στόχο την ιδιοκατανάλωση, γ) έμποροι και επιχειρήσεις (πχ πολυκαταστήματα, κτίρια γραφείων, βιομηχανίες κλπ), των οποίων η κύρια επιχειρηματική δραστηριότητα δεν είναι η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας αλλά προβαίνουν σε ενέργειες για την παραγωγή της με στόχο την ιδιοκατανάλωση και την τροφοδότηση των μονάδων τους, για την εξοικονόμηση του κόστους και δ) δημόσιες υπηρεσίες (πχ δήμοι, σχολεία, νοσοκομεία κλπ), οι οποίοι παράγουν ηλεκτρισμό με στόχο την ιδιοκατανάλωση¹¹⁵¹¹⁶.

Κοινό χαρακτηριστικό των ανωτέρω παραδειγμάτων είναι η αυτοπαραγωγή και ιδιοκατανάλωση, ωστόσο, ειδικά το τελευταίο δεν απαιτείται αποκλειστικά για να οριστεί ο prosumer. Ο ανωτέρω ορισμός καλύπτει όλους τους καταναλωτές ενέργειας που επιδιώκουν την ενεργή συμμετοχή στην αγορά, δημιουργώντας, για παράδειγμα, μία κοιτίδα ενεργειακής απόδοσης τους ίδιους ή για άλλους συμμετέχοντες στην αγορά ενέργειας. Οι πελάτες μπορούν, για παράδειγμα, «παράγουν» εξοικονόμηση ενέργειας – μέσω μέτρων ενεργειακής απόδοσης και εκμεταλλευόμενοι την προσφορά και τη ζήτηση ενέργειας κάθε δεδομένη στιγμή, μετατοπίζοντας τη ζήτηση ενέργειας όταν η προσφορά είναι επαρκής. Η ενέργειες αυτές μπορεί να έχουν θετικό αντίκτυπο και να συμβάλλουν στην εξισορρόπηση της ηλεκτρικής ενέργειας. Οι prosumers, εάν διαθέτουν τον κατάλληλο τεχνολογικό εξοπλισμό, δύνανται να αποθηκεύσουν ενέργεια και είτε

¹¹⁵ ECRB, Prosumers in the Energy Community Legal and regulatory framework for support and treatment of small-scale generators Special focus on solar photovoltaic (PV) systems connected to the distribution network, March 2020

¹¹⁶ Roberts J., Prosumer Rights: Options for a legal framework post-2020, May 2016, ClientEarth (TR 96645517357-19)

να την καταναλώσουν σε δεύτερο χρόνο είτε να την πουλήσουν μέσω του δικτύου¹¹⁷.

Η μείωση του κόστους της τεχνολογίας για την εγκατάσταση μονάδων παραγωγής ρεύματος από Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας που έχει συντελεστεί η τελευταία δεκαετία οδήγησε σε έκρηξη του αριθμού πολιτών που αναζητούν τρόπους να παράγουν ενέργεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

2. Ο prosumer στο παράγωγο ενωσιακό δίκαιο της ενέργειας και η σχέση του με τον καταναλωτή ενέργειας

Η έννοια prosumer δεν συναντάται σε καμία ενωσιακή Οδηγία ή Κανονισμό, όπως έχουν υιοθετηθεί μέχρι στιγμής στα τέσσερα πακέτα μέτρων για την ενέργεια. Ωστόσο, στα πλαίσια της ενδυνάμωσης του ρόλου και των δικαιωμάτων του καταναλωτή ενέργειας που προωθείται από το Χειμερινό Πακέτο μέτρων, στην Οδηγία 2019/944 εισάγεται στο άρθρο 2 περίπτωση 8 η έννοια του «ενεργού πελάτη: ο τελικός πελάτης ή η ομάδα τελικών πελατών που δρουν από κοινού, οι οποίοι καταναλώνουν ή αποθηκεύουν ηλεκτρική ενέργεια που παράγεται στους χώρους τους εντός καθορισμένων ορίων ή, όταν επιτρέπεται από τα κράτη μέλη, σε άλλους χώρους, ή πωλούν αυτοπαραγόμενη ηλεκτρική ενέργεια ή συμμετέχουν σε προγράμματα ευελιξίας ή ενεργειακής απόδοσης, υπό τον όρο ότι οι εν λόγω δραστηριότητες δεν αποτελούν την κύρια εμπορική ή επαγγελματική τους δραστηριότητα¹¹⁸».

Το παραπάνω άρθρο, σε συνδυασμό με τον ορισμό του prosumer ως αναλύθηκε ανωτέρω, καθιστά σαφές ότι για πρώτη φορά το ενωσιακό δίκαιο προβλέπει αυτή τη δραστηριότητα, ακόμα και αν δεν τη κατονομάζει με την ίδια λέξη. Ο ενεργός πελάτης είναι ο τελικός πελάτης που επιλέγει να προχωρήσει σε αυτοπαραγωγή, είτε για αυτοκατανάλωση είτε για αποθήκευση είτε για

¹¹⁷

[www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/593518/EPRS_BRI\(2016\)593518_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/593518/EPRS_BRI(2016)593518_EN.pdf)

¹¹⁸ Βλ. ανωτέρω κεφάλαιο II ενότητα 3 της παρούσης

μεταπώληση της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγει, υπό τον όρο να μην το κάνει κατ' επάγγελμα και ως εμπορική δραστηριότητα. Φυσικά, στον ορισμό δεν αποκλείεται η αποκόμιση εσόδων από την δραστηριότητα αυτή, αλλά είναι σαφές ότι δεν θεωρεί ενεργούς πελάτες όσους παράγουν μαζικά ηλεκτρική ενέργεια με σκοπό την προσκόμιση κέρδους.

Ο ενεργός πελάτης της νέας Οδηγίας έχει δικαιώματα, τα οποία καθορίζονται στο άρθρο 15 αυτής. Συγκεκριμένα, οι ενεργοί πελάτες δικαιούνται να ενεργούν ως τέτοιοι χωρίς να παρεμποδίζονται από απαιτήσεις της διοίκησης των κρατών μελών ή από *«δυσανάλογες ή διακριτικές τεχνικές απαιτήσεις, διοικητικές απαιτήσεις, διαδικασίες και χρεώσεις¹¹⁹»*. Είναι υποχρέωση, δε, των κρατών μελών να διασφαλίζουν ότι θα μπορούν να ασκούν τη δραστηριότητα τους ατομικά ή οργανωμένοι σε ομάδες, ενώ θα μπορούν να πωλούν την ηλεκτρική ενέργεια που παράγουν, με όρους δίκαιους και ισότιμους με τους λοιπούς παραγωγούς. Από τα ανωτέρω προκύπτει η σημασία σύνδεσης με το δίκτυο διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, ενώ και η ανάγκη εγκατάστασης εξελιγμένων τεχνολογιών προβλέπεται στο εν λόγω άρθρο.

Πέραν όμως των δικαιωμάτων αυτών, οι ενεργοί πελάτες είναι πρωταρχικά τελικοί πελάτες, με βάση τις διακρίσεις της Οδηγίας¹²⁰, και ως εκ τούτου εξ' αυτού του ρόλου τους απολαμβάνουν τα δικαιώματα και τη προστασία που αναλύθηκαν στα ανωτέρω κεφάλαια.

¹¹⁹ Άρθρο 15 παρ.1

¹²⁰ Βλέπε κεφάλαιο II περ.3 της παρούσης

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Με τη παρούσα εργασία, επιχειρήσαμε να μελετήσουμε συστηματικά το ενωσιακό δίκαιο προστασίας του καταναλωτή και του δικαίου της ενέργειας, για να εξετάσουμε εάν επιτυγχάνουν το στόχο της προστασίας του καταναλωτή ενέργειας, στα πλαίσια του ρόλου που επιφυλάσσει γι' αυτόν η πολιτική της Ένωσης.

Πράγματι, παρατηρούμε ότι πρωταρχικός στόχος είναι η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς ενέργειας στην Ένωση, υπό τους κανόνες του υγιούς ανταγωνισμού και με γνώμονα τις βασικές ελευθερίες του δικαίου της Ε.Ε. Σε αυτή την αγορά, για την απελευθέρωση της οποίας απαιτήθηκαν σχεδόν τρεις δεκαετίες και τέσσερα πακέτα μέτρων, το ενωσιακό δίκαιο επέλεξε να ακολουθήσει, σε μεγάλο βαθμό, το φιλελεύθερο μοντέλο και να επιφυλάξει στον καταναλωτή το ρόλο του υποκινητή του ανταγωνισμού. Ενδεικτικό αυτής της στάσης είναι η φειδώ με την οποία στις πρώτες δέσμες μέτρων για την ενέργεια χρησιμοποιήθηκε ο όρος καταναλωτής, και προτιμήθηκε η έννοια του πελάτη.

Στον αντίποδα, το δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, όπως έχει εξελιχθεί και διαμορφωθεί μέσω και της νομολογίας του ΔΕΕ επιφυλάσσει, με τους όρους και τις προϋποθέσεις που θέτει, ένα υψηλό επίπεδο προστασίας του καταναλωτή, στον οποίο αν και αναγνωρίζεται ο σημαντικός ρόλος που έχει στην αγορά, πρωτίστως προστατεύεται ως ασθενέστερο μέρος έναντι του ισχυρού αντισυμβαλλόμενου του.

Το τέταρτο πακέτο μέτρων για την ενέργεια, το λεγόμενο Χειμερινό Πακέτο, το οποίο ανακοινώθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή με τον τίτλο «Καθαρή Ενέργεια για όλους τους Ευρωπαίους», εκκίνησε εν μέσω μίας πολύ σημαντικής περιόδου για την Ε.Ε., κατά την οποία έχει αναλάβει την πρόκληση να αναδιαρθρώσει την οικονομία, την πολιτική και τη δικαιοκή της τάξη υπό τους όρους της βιώσιμης ανάπτυξης.

Σε αυτό το πλαίσιο, παρατηρούμε θετικά στοιχεία για τον καταναλωτή της ενέργειας στη νέα Οδηγία¹²¹. Κατ' αρχήν, χρησιμοποιήθηκε σε πολλά σημεία ο όρος καταναλωτής και αφιερώθηκε κεφάλαιο στην νέα Οδηγία¹²² σχετικά με τη προστασία του. Τα δικαιώματά του ενισχύθηκαν και ο επιδιώκεται η ενδυνάμωση της θέσης του στην αγορά, ιδίως μέσω των αυξημένων δικαιωμάτων πληροφόρησης και ενημέρωσης που προβλέπονται. Επίσης, εξαιρετική σημασία έχει η ρητή αναφορά της εφαρμογής των γενικών κανόνων προστασίας του καταναλωτή, οι οποίοι έτσι κι αλλιώς εφαρμόζονταν αλλά τώρα προβλέπεται ρητά στο κείμενο της Οδηγίας, τονίζοντας ότι πρόκειται για πλέγμα προστασίας. Περαιτέρω, η υιοθέτηση της έννοιας του ενεργού καταναλωτή, θέτει το νομικό πλαίσιο για την επέκταση της δραστηριότητας των καταναλωτών/παραγωγών (prosumers). Τέλος, η αναφορά στην ενεργειακή φτώχεια και η προσπάθεια προστασίας του ευάλωτου καταναλωτή της ενέργειας συγκαταλέγεται στις θετικές εξελίξεις, αν και προφανώς το κοινωνικό αυτό ζήτημα δεν λύνεται μόνο με υιοθέτηση νομοθετικών μέτρων αλλά απαιτεί ισχυρές πολιτικές δράσεις με οικονομικό αντίκτυπο στη κοινωνία.

Φυσικά, το φιλελεύθερο μοντέλο της αυτορρύθμισης της αγοράς, από το οποίο πηγάζει η - μάλλον παγιωμένη - θέση του ενωσιακού νομοθέτη στο δίκαιο της ενέργειας σχετικά με την δυνατότητα προστασίας του καταναλωτή μέσα από την ενίσχυση της θέσης του στην αγορά και την ενδυνάμωση του ενεργού του ρόλου δεν εγκαταλείφθηκε. Χρειάζεται όμως μεγάλη προσοχή και συστηματική ερμηνεία του δικαίου της ενέργειας και του δικαίου προστασίας του καταναλωτή ακόμα πιο έντονα, αφού ο νέος ενεργός ρόλος με τα περισσότερα δικαιώματα και την πιο ισχυρή θέση στην αγορά της ηλεκτρικής ενέργειας, εάν δεν συνοδεύεται από ελεύθερη πρόσβαση στη πληροφορία με τρόπο κατανοητό, μπορεί να αποβεί επικίνδυνη για τον καταναλωτή της ενέργειας. Ενώ, δεν θα πρέπει να παραληφθεί η αναφορά στην έλλειψη πρόβλεψης (μέχρι στιγμής)

¹²¹ Σημειώνεται ότι η παρούσα εργασία επικεντρώθηκε στην αγορά της ηλεκτρικής ενέργειας, αφού η πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την 4^η δέσμη μέτρων για την αγορά του φυσικού αερίου ανακοινώθηκε μόλις την 15/12/2021

¹²² Και όχι παράρτημα όπως ίσχυε σε προηγούμενες

καθολικής υπηρεσίας για την αγορά του φυσικού αερίου, η οποία μόνο ως αρνητική χαρακτηρίζεται.

Εν κατακλείδι, η αγορά της ηλεκτρικής ενέργειας κάνει θετικά βήματα προς την προστασία του καταναλωτή ενέργειας, αλλά μόνο με σωστή εφαρμογή των προστατευτικών διατάξεων τόσο του δικαίου της ενέργειας όσο και του δικαίου προστασίας του καταναλωτή μπορεί να εξασφαλιστεί ένα επίπεδο προστασίας για τον καταναλωτή της ενέργειας.

Βιβλιογραφία - Αρθρογραφία

1. Ελληνική

- Αλεξανδρίδου Ελ., Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή: Ελληνικό-Ενωσιακό, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018
- Αλιγιάκη Α., Ενεργειακή Πολιτική και Δίκαιο της Ε.Ε., Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018
- Αργαλιάς Π., Οικιακός – Τελικός πελάτης ενέργειας και πολιτική προστασίας του καταναλωτή στην ΕΕ, Ενέργεια και Δίκαιο, Τεύχος 33^ο-Έτος 18^ο (2021)
- Βλάχου – Βλαχοπούλου Μ.-Χ., Η πορεία της ενέργειας στο παράγωγο ενωσιακό δίκαιο: από τις απαρχές της απελευθέρωσης στο Χειμερινό πακέτο, , Ενέργεια και Δίκαιο, Τεύχος 33^ο-Έτος 18^ο (2021)
- Δαμίγος Δ. (επιμ.), Πρακτικά 1ου Διαδικτυακού Συνεδρίου για την Ενεργειακή Φτώχεια, Αθήνα 2021
- Δέλλιο Γ., Γενικοί Όροι Συναλλαγών, Ατομική και Συλλογική προστασία των καταναλωτών από την έλλειψη ουσιαστικής διαπραγμάτευσης των όρων της σύμβασης, 2013, Εκδόσεις Σάκκουλα
- Ηλιάδου Αικ., Δίκαιο της ενέργειας, σύγχρονες προκλήσεις και ρόλος του κράτους, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021
- Λιάπτης Δ., Ηλεκτρική ενέργεια και δίκαιο συμβάσεων, εκδ. Σάκκουλα, 2018
- Μαραβέγιας Ν. (επιμ.), Ευρωπαϊκή Ένωση Δημιουργία Εξέλιξη Προοπτικές, Εκδόσεις Κριτική, 2016
- Μενγκ – Παπαντώνη Μ., Οι Υπηρεσίες Γενικού Οικονομικού Συμφέροντος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013
- Παπαντώνη Μ., Το δίκαιο της Ενέργειας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2003
- Φορτσάκης Θ., Φαραντούρης Ν., Δίκαιο της Ενέργειας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2016
- Χατζηκωνσταντίνου Χ. (επιμ.), Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας – Επίκαιρα Νομικά Ζητήματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019
- Χριστιανός Β., Παπαδοπούλου Ρ.-Ε. και Περάκης Μ., Εισαγωγή στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020

–COM (2011) 900 ανακοίνωση της Επιτροπής με θέμα «Ένα ποιοτικό πλαίσιο για υπηρεσίες κοινής ωφέλειας στην Ευρώπη»

2. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- A summary of the National and European measures addressing vulnerable consumers and energy poverty, Horizon 2020
- Albors-Llorens, Albertina, and Alison Jones. "The Images of the 'Consumer' in EU Competition Law." *The Images of the Consumer in EU Law: Legislation, Free Movement and Competition Law*. Ed. Dorota Leczykiewicz and Stephen Weatherill. Oxford: Hart Publishing, 2016. 43–92. *Studies of the Oxford Institute of European and Comparative Law*. Bloomsbury Collections. Web. 30 Jul. 2018. .
- Bartl, M. The Affordability of Energy: How Much Protection for the Vulnerable Consumers?. *J Consum Policy* 33, 225–245 (2010). <https://doi.org/10.1007/s10603-009-9122-9>
- Bouzarovski S. (2018) Understanding Energy Poverty, Vulnerability and Justice. In: *Energy Poverty*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-69299-9_2
- Bouzarovski S. (2018) Understanding Energy Poverty, Vulnerability and Justice. In: *Energy Poverty*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-69299-9_2
- Bram B. Duivenvoorde, *The Consumer Benchmarks in the Unfair Commercial Practices Directive*, Springer International Publishing Switzerland 2015
- Cameron, Peter & Heffron, Raphael. (2016). *Legal Aspects of EU Energy Regulation*, retrieved from https://www.researchgate.net/publication/325809853_Legal_Aspects_of_EU_Energy_Regulation
- CEER Report, *Implementing Consumer rights of the Clean Energy for All Europeans Package*, Ref: C19-CEM-120-03 7, August 2019
- *Consumer rights in electricity and gas markets*, 2013, BEUC position paper

- Consumer vulnerability across key markets in the European Union Final Report, European Union, 2016
- Cosmo Graham (2018): Tackling consumer vulnerability in energy and banking: towards a new approach, *Journal of Social Welfare and Family Law*, DOI: 10.1080/09649069.2018.1444572
- Creutzfeldt N., "Implementation of the Consumer ADR Directive," *Journal of European Consumer and Market Law* 5, no. 4 (2016): 169-175
- CSERES, K. (2018). The Active Energy Consumer in EU Law. *European Journal of Risk Regulation*, 9(2), 227-244. doi:10.1017/err.2018.7
- Duterque, A. (2013). Liberalisation of EU Energy Markets: Consumer's Perspective, *The Journal of European Consumer and Market Law*, 2(2), 80-96.
- ECRB, Prosumers in the Energy Community Legal and regulatory framework for support and treatment of small-scale generators Special focus on solar photovoltaic (PV) systems connected to the distribution network, March 2020
- European Commission, Vulnerable Consumer Working Group Working Paper on Energy Poverty, retrieved from <https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/Working%20Paper%20on%20Energy%20Poverty.pdf>
- Forty Years of EU Consumer Protection: Where Does It Stand Now, 42 *Legal Issues of Econ. Integration* 195 (2015)
- Ioannidou, M. Effective Paths for Consumer Empowerment and Protection in Retail Energy Markets. *J Consum Policy* **41**, 135–157 (2018). <https://doi.org/10.1007/s10603-018-9372-5>
- Johannes M. Bauer, Universal service in the European Union, *Government Information Quarterly*, Volume 16, Issue 4, 1999, Pages 329-343, ISSN 0740-624X, [https://doi.org/10.1016/S0740-624X\(00\)86838-0](https://doi.org/10.1016/S0740-624X(00)86838-0).
- KJ CSERES, The Active Energy Consumer in EU Law, *European Journal of Risk Regulation*, 0 (2018), pp. 1–18, doi:10.1017/err.2018.7
- Lavrijssen, S. (2016). The Right to Participation for Consumers in the Energy Tradition. *European Energy and Environmental Law Review*, 25(5), 152-171

- Lavrijssen, S. S. (2017). Power to the Energy Consumers. *European Energy and Environmental Law Review*, 26(6), 172-187
- Leal-Arcas, Rafael & Lesniewska, Feja & Proedrou, Filippos. (2017). Prosumers: New Actors in EU Energy Security. *Netherlands Yearbook of International Law*. 48. 10.1007/978-94-6265-243-9_5
- Lucie Middlemiss, Ross Gillard, Fuel poverty from the bottom-up: Characterising household energyvulnerability through the lived experience of the fuel poor, *Energy Research & Social Science* 6 (2015) 146–154, <https://doi.org/10.1016/j.erss.2015.02.001>
- Mak, V., Terry, E. Circular Economy and Consumer Protection: The Consumer as a Citizen and the Limits of Empowerment Through Consumer Law. *J Consum Policy* 43, 227–248 (2020). <https://doi.org/10.1007/s10603-019-09435-y>
- Marco B. M. Loos, Enforcing Consumer Rights through ADR at the Detriment of Consumer Law, 24 *Eur. Rev. Private L.* 61 (2016)
- Matheus Linck Bassani, Chapter 7 - The prosumer legal protection in Latin America: a requirement for an energy transition, Editor(s): Lucas Noura Guimarães, *The Regulation and Policy of Latin American Energy Transitions*, Elsevier, 2020, Pages 117-132, ISBN 9780128195215, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-819521-5.00007-3>
- Nagy, C. (2013). The Metamorphoses of Universal Service in the European Telecommunications and Energy Sector: A Trans-Sectoral Perspective. *German Law Journal*, 14(9), 1731-1755. doi:10.1017/S2071832200002480
- Roberts J., Prosumer Rights: Options for a legal framework post-2020, May 2016, ClientEarth (TR 96645517357-19)
- Rodrigo, S. (2016). Changing the Energy Model: Step Back on the Europe 2050 Strategy. *European Energy and Environmental Law Review*, 25(2), 65-72.
- Sarah Marie Hall, Sarah Hards & Harriet Bulkeley (2013) New approaches to energy: equity, justice and vulnerability. Introduction to the special issue, *Local Environment*, 18:4, 413-421, DOI: 10.1080/13549839.2012.759337

- Sharon B. Jacobs, The Energy Prosumer, DOI:
<http://dx.doi.org/10.15779/Z38XS02>

3. Ιστοσελίδες

- https://www.ekpizo.gr/sites/default/files/hmerida_eis.omilia_p_kalapotharakou.pdf
- <https://fsr.eui.eu/wp-content/uploads/The-EU-Winter-Package.pdf>
- https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/documents/objectives_of_the_vulnerable_consumer_working_group_oct_2015_0.pdf
- http://oldsite.rae.gr/site/file/categories_new/consumers/faq/questionaire/questionaire1?p=files&i=0
- www.rae.gr
- www.synigoroskatanaloti.gr
- <http://europa.eu>
- <https://curia.europa.eu/jcms/jcms/index.html>